ЛІТОПИС
ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ
X. Річник

ЧИСЛО 2. ЛЮТИЙ 1938

Великдень в Домі Українських Інвалідів у Львові в 1922 році.
Свято улаштував нашим інвалідам Комітет Пань під проводом пізнішої голови **покійної Марії Білецької.** При столі перша з ліва **Марія Білецька,** напроти тодішній голова УКТОДІ радник З. Лукавецький, дальше інваліди. Стоять пані з Комітету Пань при УКТОДІ, що в перших роках по війні під проводом покійної М. Б. дуже багато причинилися своєю працею до здобуття фондів на вдержання Дому Українських Інвалідів.

Н. ЛІВИЦЬКА-ХОЛОДНА.

* * *

В яких Ти піснях і мотивах,
Якими згадками брениш?
Чи й досі в минулого зливах
Душею бентежно тремтиш?
Чи й досі ще в серці могутнім
Ховаєш бойовищ луну,
Чи може повірила в будні
І казку забула ясну?
Яка Ти тепер, чи стражданням
Душа твоя повниться вщерть?
Чи віриш іще у повстання,
Що зломить побідницю смерть?
Чи знов, неохайна і бідна,
Забула про помсту і гнів?
О, земле, обіцяна, рідна,
Які в Тобі сплять ще пісні?

Десять літ, о далекий мій краю,
Десять літ за Тобою тужить!
Не навчусь до тепер, не знаю,
Як без Тебе щасливою жить,
Як забути безмежжя зелене
Й неба синь над вишневим садком?
Як же можеш Ти там без мене
Голубіти весняним Дніпром?
Як же можеш що-року й тепер Ти
Заливати Ліплявські луги?
Тільки б глянути там і вмерти!
Тільки б глянути раз навкруги!

Весняним громом прогреми,
Пролийся зливою рясною,
О гніве мій, о жалю мій,
Лиш не пали мене жагою!
Твоє імя — надхненний спів,
О, Боже, я Тобі молюся,
Але любити ворогів,
Пробач мені, я не навчуся...
Я твердо вірю, Боже мій,
Лише святий вогонь, ненависть,
Пірве з кайданів нарід мій
І поведе його до слави!

Весняним птахом заспівай
Розлийся повінню широко,
Щоби життя ясний безкрай
В тобі шумів гучним потоком.
Ось розвивається бузок,
В садах тюльпани паленіють,
І з неба тисячі зірок
У кожне серце ронять мрію.
І все одно у котре це
Весна блакиттю зацвітає,
Лише прийми з ясним лицем
Дари, що їм ціни немає.
Лиш вір уперто, вір і знай:
Колись з весною прийде зміна,
І оживе твій світлий край,
Що зветься дзвінко „Україна".

(Зі збірки »Сім літер«).

Мазепинка

Написав: *Степан Лисак.*

З мого однострою нічого не залишилося, тільки мазепинка.

Шапка Українського Січового Стрільця.

Я її зберігаю, як дорогу реліквію — на спомин.

Сіра, виблідла від сонця й літ, лежить і чекає...

Вісімнацять твердих, еміґрантських літ.

Чекає і вірить...

Бачила зі мною у днях Воскресення на городі Льва розмаяні жовто-блакитні прапори, — квіти під ногами, — великі афіші на мурах (...„Ти вільний народе"...).

Свобода! Осанна, осанна!

Моя мазепинка.

Вона вірить, що я її ще раз візьму на свою голову — де-не-де на скрані з білим волосом — та й піду з нею так як колись перед літами...

За волю і стрілецьку славу.

Буває вечором витягаю її обережно з шафи і кохаюсь її маєстатом.

Довгі години з нею розмавляю, її споминами я молодію.

Вона мені пригадує, що я був Українським Січовим Стрільцем.

Та вояком У. Г. А.

Моя мазепинка.

Немов у фільмі перелітають у моїй голові живі спомини: фраґменти боїв, села й містечка, профілі моїх друзів — живих і давно поляглих.

Найкращі з найкращих синів...

Я бачу неначе вчора: славний Чортківський прорив, — плече в плече стрілецькі лави, — каламутну річку Збруч, широкі лани соняшної України — завзяті бої, — тріюмфальний похід У. Г. А. в серці України...

І так картина за картиною без впину дефілюють перед моїми очима.

Кліщі смерти, — тисячі могил без хрестів, Зимовий Похід... Скитання...

Мазепинка, німий свідок нашого Визвольного Зриву.

Коли я так на неї дивлюся, а думками-споминoм ген-ген в Батьківщині, в ту хвилину я забуваю, що я нині не вояк, мені здається, що я ще вчора тримав у руках кріс.

При ній я молоднію і чуюся переможцем нашого майбутнього...

В сірих буднях на чужині вона мені у вояцьку душу — вливає невмирущу віру, гартує надію, що ще раз вернуться „тії Стрільці Січовії"...

Моя мазепинка.

Памяти великої Громадянки

Марія Білецька.

В останню ніч минулого року покинула нас одна з найбільш ідейних, найбільш заслужених наших громадянок бл. пам. **Марія Білецька.** Серед незлічимих ділянок, на яких Покійна працювала, багато місця займає опіка над студіюючою молоддю, над нашим Стрілецтвом і воєнними інвалідами.

Ще як голова колишнього „Клюбу Русинок" (роки 1902—1904) дає почин до створення Дешевої Кухні, яка містилася в нинішній домівці „Труду" і давала добрі, здорові й дешеві, а то й зовсім дарові обіди вбогим студентам ґімназії й вищих шкіл. Денно виділювано поверх 150 обідів. Дижурували пані Виділові, а пок. Білецька заглядала щодня сама до кухні і, як треба було, ставала з другими до роботи: ліпила пироги, крутила голубці, щоби тільки „нашим хлопцям" смачно їлося. Ця кухня зберегла від загибелі неодну молоду людину, яку злидні життя могли були загнати у ворожий табор.

А коли прийшли заворушення на університеті (1907 р.) і сотка наших академіків опинилася в тюрмі, тоді таки в домі пок. Білецької варилося що другий день по 100 обідів для запроторених. А коли відтак проти них відбувався у Відні карний процес, „Клюб Русинок" під головством Покійної видав відозву до всього українського жіноцтва в краю, щоби збирало жертви на кошти процесу, бо сама вбога наша молодь не в силі їх покрити.

Усі важніші події в нашому громадському житті того часу: крįваві вибори до сойму (1908), акт Січинського, смерть Коцка находили живий відгук у серці Великої Покійниці і Вона переживала їх не йно почуваннями.

А коли з далекого Балкану насувають на Європу грізні хмари, коли наше жіноцтво відчуває-передбачує воєнну хуртовину, за почином і під головством пок. Білецької відбувається 12. грудня 1912. довірочна нарада українських жінок, які виносять відповідні резолюції й пляни підготівки на час воєнної акції. Утворився виконавчий Комітет з пок. Білецькою як головою й негайно оголосив поклик до цілого громадянства, складати датки на майбутні „Потреби України".

28. липня 1914. р. Австрія виповіла війну Сербії. Початок великої світової заверухи. В тому часі стягаються до Львова Січові Стрільці і для них тепер працює Академічна кухня при вул. Оссолінських, а швальня й збіркова акція в грошах і натураліях при вул. Мохнацького.

Покійна Білецька з мужем виїзджає заграницю. Перебуває в Ґрацу, відтак у Відні. І тут находить собі роботу. Працює в Жіночому Комітеті допомоги Стрілецтву й жертвам війни, заходить до шпиталів до наших ранених вояків, потішає теплим словом, полагоджує їм ріжні справи, навідується до табору виселенців у Ґмінді.

А коли вернулася до Львова в 1916. році, захопила її праця в Горожанському Комітеті, а саме в Секції опіки над українськими інвалідами. А були це незвичайно тяжкі ті перші повоєнні роки для наших інвалідів. Край був знищений, громадянство розбите, стероризоване. А удержання дому інвалідів, лічення (ампутації, протези), улаштування робітень для науки ремесла вимагало чимало коштів. Покійна Білецька зорґанізувала при Секції Гурток пань, який дуже причинився до матеріяльного скріплення Секції. Впродовж 1921—1926. р. вплатив цей Гурток дуже поважні квоти до каси УКТОДІ, яке в році 1922. стає самостійним товариством по розвязанні Горожанського Комітету.

В роках 1925. і 1926. пок. Білецька є головою УКТОДІ і в тому часі завдяки Її енерґії й гарячій посвяті зросло воно до поважної краєвої орґанізації. Інваліди найшли в особі Покійної доброго опікунчого духа. Справою забезпечення інвалідів занялися тепер ширші круги українського громадянства в краю, зросла жертвенність з Америки.

Усі наші політичні невдачі і ті на полі бою і ті на міжнародніх дипльоматичних аренах переживала Покійна глибоко, усіма нервами душі. Але духом таки не падала. Вона вірила кріпко, що не даром стільки крови пролив наш нарід за свободу, що — по словам Василя Пачовського — прийде час і

„Господь одчинить всі гроби століть,
Оживить мертві кости новим рухом,
І виведе нас з пекла лихоліть,
І верне землі, вкриті чужим пухом,
І зробить нас народом верховіть".

Вмираючи, лишила Покійна Велика Громадянка заповіт, яким побіч записів на інші народні цілі, записали теж і на „Червону Калину" 5.000 зл., щоби піддержати її видавничу діяльність, якої вагу для українського народу вповні розуміла.

Різдвяний спомин

Написав: *о. Ілля Бобиляк.*

Договір з Денікінською Армією був для нашої Армії тільки хвилевою „передишкою". Вправді Українська Гал. Армія мала зосередитися в однім районі, там обтрястися з тифу і доповнитися виздоровцями, та це не сповнилося. Під напором больш. військ денікінський фронт цілковито заломився і почався майже панічний відворот на Одесу. Прийшов приказ і нам виїзджати з околиць Немирова. Тяжко було рушитися, бо тиф тоді був в найбільшім розгарі. Отжеж приказано забирати хорих на підводи, тяжче хорих лишати по лічницях...

Так по замерзлій груді тягнулися довгі валки, а на них хорі в горячці. З тяжкими трудами і стратами їхали ми тоді, а хто вийшов ціло з того „поїзду мерців", хиба так скоро цього не забуде.

Пригадується мені, як то раз по цілоденнім марші, в погану зимову, наскрізь прошибаючу плюту, пізною ніччу заїхали в якесь мале сільце на нічліг. Мені припала кватиря з краю села в досить бідненькій хаті. Збудивши господаря, попросив внести до хати трохи соломи заявляючи, що буду в нього ночувати. Та дядько показався щирим і став мене намовляти конечно покластися на ліжко. Чиста постіль приманила мене голодного, перемерзлого і я нестямився, як заснув. Рано збираючись, знайшов на собі добре „підховану" розносщицю страшної нашої пошести, хоч так її стерігся від самого початку тифу. Тоді всюди навіть плякатами поучали нас бити воші та нищити це плюгавство, що сталося головною причиною нашої траґедії. Мороз пішов по цілім тілі коли довідався, що минулої ночі спав на цім самім ліжку „ґалічанин".

Був я вже певний хороби і з острахом вичікував семого дня. Так принайменше тоді говорили, що стільки часу треба від дня вкушення до горячки.

— — — — — — — — —

...І сталося зі мною те, що із тими тисячами моїх товаришів. А захорів я на сам Свят-Вечір.

В той день упав якраз біленький сніг, прикрив землю легким пухом. Вечоріло. Деінде вже блимали у вікнах світла, а з хат заносило печеними голубцями та олієм. Заїхали ми в якесь пусте дворище. Кімнат багато, відай чи не волость. Бриґадні кухарі наламали дров, щоб прихапцем варити свят-вечерю. Я став біля печі, в голові вже шуміло, ноги згиналися. Загрітися, тільки загрітися було моїм одним бажанням. Десь в кутку стояла поломана пачка, я присів на ній. Чи дійсність це, чи сон якийсь примарний? Свят Вечір. — Різдво. Село рідне, батько-мати, рідна хата. Вже ставлять свічку на стіл, мати зі сестрами ще щось впорядковують, а батько киче мене біля себе сідати. Десь дзвонять дзвіночки, тупотять дрібні діточі ніжки і пси весело гавкають. Старі — високі смереки припорошені снігом похитуються в повнім маєстаті, крізь вікно заглядають до пишного „товстопузого" діда в куті. А дальше вже уривані картини. Вертеп, ріжноколірна „Звізда". Як малий хлопчина гурмою бігаю з колядою від хати до хати. Ех! Щоб якнайбільше дрібняків, будуть нові шаблі, такі гарні, помальовані. А літом гайда „на войну" по вигоні. І знов маячуть дивні чужі сторони Сербії та Італії — а там дальше жовтоблакитні прапори повівають на високій якійсь вежі. Сину! Чуєш Сину!! На, бери револьвер із рук моїх, біжи до тих звисаючих лент, обвийся ними, припадь до них — цілуй — пести їх! Там тобі дадуть ще й кріс. Сину! Чуєш? Благословлю тебе в непевну дорогу...

І знов скачуть перед очима, як черенки друкарні довгі походи, великі бої, славні побіди і сумний ніби та пошесть тифу наш траґічний відворот... Замаячіла річка Збруч а дальше ніби цигани потягли довгі валки...

...Свят-вечір. Щось кольнуло в плечах, зарвало у мізґу. В порожній кімнаті непривітно загуло. Хтось із старшин приніс мені гарячої „юшки" і припрошував напитися. Потім підложив під голову плащ та наклав ще дров до печі.

На другий день Свят рішили відвезти мене до найближчої лічниці в Тульчині. Виїзджаючи з подвіря, побачив богато народу, бо саме відбувався сход, що скликав його бриґадний пропаґандист старшина Сивенький. Свідомости я ще не був стратив, тож памятаю, як показуючи на мій віз говорив:

— Дивіться браття! Так никнемо ми один за другим цілими сотками на нашій і вашій Землі. Чогож ми сюди прийшли? І в нас є рідні хати, а ми покинули їх, покинули найближчу рідню, бо кликав нас один святий обовязок, одна спільна, велика ідея — любов до рідної України. Тож дивіться на нас, як на своїх братів, а не якихсь зайдів. Беріть з нас примір, щоб спільними силами використати цю хвилю, бо від неї залежить наше спільне добро.

У Тульчині пролежав цілий місяць а коли вийшов з лічниці моя бриґада стояла в м. Бершаді. Доти саме уступила перед большевиками з Немирівщини.

Дальше рухатися вже не було куди, бо большевики розбивши Денікіна, зближалися крилом до Одеси.

— — — — — — — — —

Немало літ вже минуло від цього часу. Вісімнацять років — наросло вже нове покоління. Оно слухає оповідань своїх батьків про гордий і памятний зрив, про соняшні і ясні дні та сумноболючий фінал.

Та ми розбудили тільки довго вже приспану традицію, а Ви докінчите наш неосягнений лет, підете цим дороговказом розсіяних-опущених могил, і в колись тиху Різдвяну Ніч заспіваєте радісно-веселу коляду, що дзвінко загомонить обабіч Збруча.

При VII-ій Львівській Бриґаді на Великій Україні[1])

Хронольоґічний хід подій.

Написав: *П. Миґович*, б. пор. УГА.

І. З Дієвою Армією У. Н. Р.

Коли Українська Галицька Армія — переможена польським військом — мусіла опустити вищу батьківщину — і схоронитися на території Великої України, VII. Львівська Бриґада покинула Галичину, маючи около 4.000 мужа харчевого стану. Бриґада складалася із двох полків піхоти і полку артилерії. При бриґаді була також саперська сотня, інтендантура та булавна сотня.

Полки мали назву: „13. стрілецький полк піхоти" та „14-ий стрілецький полк піхоти".

Переіменування полків і куренів перевела Начальна Команда Української Галицької Армії около 10. липня 1919, коли то команду її обняв ґенерал-четар Мирон Тарнавський.

Через Збруч.

Дня 17. липня 1919 ранком рушив наш курінь[2]) із Ґермаківки у напрямі Збруча. Була погода. Гріло сонце. Перед нами знаходилися вже якісь частини нашої Армії — і похід поступав поволі. На річці Збруч малий вузький місток не дозволяв, щоби перехід військ і обозів відбувався скоро.

Був пригнобливий настрій. За нами чути було гарматні стріли — та видно було чорні клуби димів, що високо взносилися до неба. Хто стріляв — поляки, чи наші, не знати. Клуби димів повставали із вогню на стації Ґермаківка. Там наші палили рештки майна, щоби не дісталось в руки поляків.

Перехід через Збруч принаглювали накази передавані ззаду — „скорше їхати".

Чи була дійсно потреба приспішеним темпом переправлятися, чи було це просто поденервування задних частин, що звичайно в таких ситуаціях денервуються, не знаю.

Частини нашого куреня зійшли в яр річки Збруч. Ми йшли обома боками дороги, бо серединою їхали обози. Піхота й обози переходили місток разом.

Около 11-ої години перед полуднем перейшли ми місток на Збручі.

Довжезний ряд обозів — повний військових і цивільних людей — не здержуючись в ярі річки Збруч, виїхав з яру на горб і рівною дорогою пустився на схід. Це була вже територія Великої України. Побіч обозів йшли піхотні частини нашого куреня й полку. Обози належали до ріжних запільних команд та частин, а також і до фронтових формацій. Все було перемішане. Все утікало перед поляками. Ми залишили їх за собою — в надії скоро вернутися „через Київ до Львова".

Перед собою мали ми большевиків. Для нас — для наших частин були вони грізніші, як поляки. Поляків ми знали. Ми знали методи їх війни. Большевиків не знали ми зовсім. Лише з оповідання. А з оповідання виходили вони нам дійсно страшні.

З переходом через Збруч наш полк складався із трьох куренів піхоти із сотнями скорострілів і провіянтури. Харчевий стан виносив около 1500 мужа. Командантом полку був від 1-го січня 1919 отаман Михайло Дибуляк. Його адютантом від 2-го липня був поручник Олександер Кліш.

Полк мав 9 піхотних сотень.

Командантом 1-го куреня був сотник Северин Рибачевський, ІІ-го сотник Василь Бачинський, ІІІ-го поручник Льонґін Комарівський.

Командантом 1-ої сотні піхоти був сотник Віктор Бравн, 2-ої сотні пор. Глібовицький, 3-ої пор. Юркевич, І-ої скорострільної четар Василь Воробій, 5-ої сотні пор. Степан Голінатий, 6-ої сотні пор. Матій Кошик, 7-ої чет. Петро Мандзик, ІІ-ої скорострільної пор. Петро Миґович, 9-ої сотні чет. Франтек, 10-ої сотні Василь Шумний, 11-ої

6. гар. полк у поході на Бердичів. Віддих. Волчинці, серпень 1919.

[1]) Перша частина споминів цього автора п. з. „При VII. Бриґаді" поміщена була в „Літописі Червоної Калини" чч. 5, 6, 7—8, 9, 10, 11. 1937.

[2]) ІІ. Курінь 14 стрілецького полку піхоти.

сотні чет. Кміцикевич, III-ої скорострільної четар Гриць Курієць.

Адютантом I-го куреня був пор. Андрій Хома, II-го куреня чет. Дмитро Турій, а III-го куреня хор. Василь Сідляк.

При першім курені були такі старшини: четарі Степан Бріль, Михайло Богунович, Найдан, Степан Федак, хорунжі Бабяк, Данилків, Пігут і Порфір Світальський.

При II-ім курені: поручник Юліян Богачевський, четар Фридрих Оберляндер, і хорунжі Степан Коссар, Михайло Крижанівський, Михайло Сенюта і воєнний хорунжий Михайло Романишин.

При III-ім курені: четарі Бокало і Бородайкевич, та хорунжі Байрак, Михайло Базник, Михайло Васильків, Крушельницький, Марцінів і Олекса Тивоняк.

Булавною сотнею командував четар Осип Баран, провіянтурою завідував пор. Микола Строконь, обовязки ліквідуючого старшини виконував булавний старший десятник Микола Беца.

Полевим полковим духовником був бл. п. о. Гординський, а полковим лікарем сотник др. Роберт Ляндес.

З таким станом старшин і стрільців перейшов полк через Збруч. Всі переходили отсю історичну річку в надії, що в короткому часі повернуть до Рідного Краю. Та надії завели. Сталося інакше. Багато з тих, що перейшли ріку Збруч із „14 стрілецьким полком" та й іншими частинами Української Галицької Армії, зовсім не вернулися до своїх домів. Своїми умученими кістками наповнили могили від Коростеня, аж далеко на полудне по Ольгопіль і Бершадь. Клали буйні голови за Нарід, одні від большевицьких і денікінських куль — інші від пятнистого і поворотного тифу. А коли не стало вже сили до бою — попали — одні до польської неволі, інші до большевицьких лягерів і тюрем — ще інші знайшли захист у молодій Чехословацькій Республиці, — багато вернулося до своїх рідних сіл — а частина пішла шукати долі по всіх краях Европи та Америки.

Перші дні на Великій Україні.

Ще того самого дня, як перейшов полк через Збруч — перемашерували всі три курені враз із обозами через місточко Оринин — I. і II. курені до села Більших Ормян — а III-ий курінь і штаб полку до села Кепшинець. Тут перебули курені першу на Великій Україні ніч.

Говорено, що Українська Галицька Армія із переходом через Збруч, матиме довший відпочинок, щоби набрала більше сили, енергії та духа до боротьби із большевиками. Однак відпочинку не було. Дня 18. липня 1919. рушив полк дальше на північ до села Гниловоди, а 19. липня, через місточко Дунаївці до села Ганівців.

Після нашого переходу за Збруч, місцеве селянство відносилось до нашого війська, як до „австрійців". Більшість нашого війська одягнена була в австрійських одностроях, шапках, плащах. Ми виглядали, як австрійці. Часто чули ми розмови місцевого селянства про нас, де вони інакше не говорили про нас як тільки про „австрійців". Наші оправдання, що ми не ті „австрійці", що тому два роки йшли на Україну враз із німцями — що ми галицькі українці — такий самий нарід, як вони, що ми прийшли боронити Україну перед москалями, хоч помагали, але небагато. Наше стрілецтво розяснювало місцевим селянам на кватирах, чого і чому прийшла Українська Галицька Армія на Велику Україну.

Присутність наших частин між прикордонним населенням причинились немало до його національного освідомлення. Та були й такі, а головно між молодшими, які поверталися із війни, що прилюдно звертали нам увагу: „Як не будете з нами добре поводитися, то скоро викинемо вас звідси!"

Слідний був також вплив большевицької агітації, бо чули ми нераз „а попробуйте тільки панів знова настановляти, ми з вами справимося скоро". Чули ми також такі питання як: „чого ви тут прийшли? чому не сидите в дома, хто вас просив?"

Дядьки тут були настільки до наших частин відважні, що в одній гарматній частині зайшов ось такий випадок: Одна з батерій затягла боєву позицію на ґрунті якогось селянина. Той селянин прийшов до команданта батерії із питанням: „хто позволив стати гарматам на моїм полі".

Наші стрільці розуміли, що нарід тут, хоч український, то через довголітню неволю був національно несвідомий. Про нас Галичан знав мало. Про всі бесіди — які мали наші стрільці із селянами — інформували вони нас, старшин. Ми старшини, стало пригадували нашим стрільцям, щоби не крились в подібних випадках перед нами. В тих часах, та й пізніше — большевики розкидували багато летючок, брошурок а декуди й ґазет. Місцеве населення давало їх нашим стрільцям. У сотні скорострілів вияснював я постійно стрілецтву, що такі летючки треба передавати мені, або другому старшині в сотні. Я підчеркував, що летючка це не є жадний скарб, і з нею не треба критися. Мені приносили такі летючки і я одержавши їх скликував сотню на збірку та читав їх на голос усім — відповідно вияснюючи кожне речення і слово. Стрільці скорострільної сотні були вже так вишколені, що весь час нашого побуту на Україні завжди приносили мені летючки, які попадали їм в руки. Я використовував їх для національного освідомлення нашого стрілецтва і поручив їм вести опісля такі розмови із місцевим населенням на кватирах. Це вони робили і в той спосіб ширили народне освідомлення.

Та поминаючи наші протизаходи проти нерозумних розмов, а то й агітації місцевого населення — мало це вплив на наших стрільців. Вже по тижневі нашого побуту на Великій Україні здезертирувало 6 стрільців із нашого полку. Куди вони пішли, невідомо. Могли вернутися в Галичину — або також могли відійти до інших галицьких частин, або до частин Придніпрянської Армії, бо й такі випадки траплялися.

Дорожнеча була тут така велика, що ми ніяк не могли з початку з нею погодитися. Одно яйце прим., коштувало тут тоді 3 карбованці. В Га-

личині весь час платили ми найбільше по 50 сотиків за штуку. А карбованець рівнався тоді австрійським двом коронам — значить за 3 карбованці повинні були ми купити 6 штук яєць — а купували лише 1 штуку. За 1 л. молока платили ми 10 карбованців. У Галичині найбільше 2 корони.

Свято злуки Великої України з Галицькою, яке відбулося в 1918 р. в Немирові. VI. Галицька Бригада під проводом сот. Клея.

Стрілецька заслуженина виносила всього 90 гривен. Аж пізніше коло 1. серпня підвищено заслуженину до 300 гривен на місяць. Ця заслуженина не могла задоволити стрілецтва, бо дорожнеча з кожним днем зростала. Стрілецький харч був недобрий. Армія була день в день в поході. Пекарні не пекли, бо не було часу. Наші стрільці одержали приміром по 500 ґрамів хліба аж пятого дня по переході через Збруч. Не було змоги його скорше доставити. А стрілець, як не має подостатком хліба, то все голоден. Тому й не диво, що перші дні нашого побуту на Великій Україні були не дуже веселі. Передновок, доріжня, брак грошей у стрілецтва — причинювався до того, що дух підупадав.

Ми протиділали цьому, вияснюючи, що обставини так склалися — потішали — і це мало успіх.

Бідували не тільки стрільці. Бідували й коні. Не було чим їх годувати. Сіна не було. Військова пайка вівса не вистарчала, а населення не хотіло давати коням харчу. А бувало й таке, що забороняли навіть попасти коні в городі або на полі. Був випадок, що одного вечора, коли курінь закватирувався — випущено коні на траву, щоби попасли, бо завтра треба їхати в дальшу дорогу — а сіна і вівса не було. Тоді місцеві селяни украли пару коней.

Чим дальше посувалися ми в глибину подільської ґубернії, тим нарід був нам більше прихильний, і більше гостинний. Краще чулися наші стрільці та й коні діставали свою пайку. Ми пояснювали собі і стрілецтву, що військових частин тут було вже від початку світової війни так багато і так надокучили вже селянству, що вони не могли нічим помагати ні стрільцям, ні коням — бо харчові засоби у них вичерпалися.

Перші сутички з большевиками.

Де знаходився фронт — ми не знали. Ми не дуже тим навіть цікавилися, — знали, що до нього дійдемо і з ворогом стрінемося. І не треба було довго ждати, як большевиків ми знайшли — зглядно вони нас знайшли.

Дня 21. липня перейшов полк до села Макарова Пільного, а чергового дня до села Макарова Підлісного. Село Макарів Підлісний, це велике село. Назва Підлісний походить певно від того, що розположене воно під лісом, який тягнеться яких 80—100 кроків від східного краю села вздовж цілого села. Закватирувалася тут ціла VII-ма і XXI.

Старшини і підстаршини 3. куреня 6. бриґади. 21. XI. 1919 р.

бриґади. За лісом, що прилягав до східної частини села Макарова Підлісного — яких 3 км. на схід, є село Проскурівка. В цьому селі були большевики, але про це ніхто із нашої команди не знав — а наші частини розвідки ще не вели. В Макарові Підлісним було 15 козаків чорношлишників, які „держали" тут фронт (коли можна це так назвати). Вони оповідали, що большевики від нас далеко.

Закватирувавшись у Макарові Підлісним, виставили ми охоронні стежі — і не прочуваючи нічого, пішли на спочинок. Тимчасом раненько 23. липня 1919, около години 3-ої зробили большевики на Макарів Підлісний „нальот". Незамітно підійшли вони лісом під село і почали наступ. Большевики також не знали, що в селі є вже галицькі військові частини. Вони робили наступ на частини військ У. Н. Р. — і ненадійно стрінулися з нами. Та тому, що ніхто з наших не сподівався большевицького наступу і тому, що наші охоронні стежі стрінулися перший раз із большевиками — почали відступати — відстрілюючись. Большевики розпочали з ліса вогонь. В селі почалась паніка. Наше військо не знаючи, що робиться, почало вицофуватись городами і вулицями на полудневий край села і за село. Наші обози затарасували сільські вузькі вулиці. Зробилося страшне замішання. Спостерегли це большевики і почали наступ з ліса на село.

Тим часом ситуація почала вияснюватись. Наші сотні завважили, що большевиків не багато. Почались наші наступи. Большевики зміркувавши, що можуть попасти нам в руки — з поспіхом около години 6-ої рано відступили.

В отсій нашій першій стрічі з большевиками у Макарові Підлісним, наложив життям бл. п. четар Найдан з І-го куреня, а ранений був четар Степан Федак. Четар Найдан був також ранений — та, щоби живим не попасти у большевицькі руки, власним револьвером відібрав собі життя. Ранених було кілька стрільців.

Того самого дня прогнано большевиків із села Проскурівки і дооколичних сіл. Ми почали правильний похід вперед.

Похід за большевиками.

Наша бриґада — та й цілий другий Корпус дістали північний та північно-східний напрям — на Проскурів — Деражня — Летичів. Ми перемашерували через містечко Зінківці і 30. липня перейшли у містечку Деражні залізничий шлях Підволочиська — Жмеринка. Большевиків ми нігде не стрічали. Вони відступали скоро і в неладі.

Дня 1. серпня цілий 14. полк осягнув місто Летичів. Тут наступив давно заповіджений відпочинок. Два наші курені, а то І-ий і ІІІ-ий враз з командою полку, залишилися в Летичеві — а курінь ІІ-ий перейшов на північ від Летичева, до села Щедрова. Команда Бриґади осталася в Деражні. В районі того містечка залишився також 13 стрілецький полк.

Відпочинок.

Наш курінь, відпочиваючи у селі Щедрові, не чувся там добре. Бракувало харчів. Інтендантура не могла їх доставити. Хліба не було — або, як був, то дуже нереґулярно. Брак був також соли. Часто два, або й три дні підряд обіди були зовсім несолені. А на обід варили прим. у скорострільній сотні юшку із житної разової муки із бараболею — а коли було мясо — то мясо, та й бараболі було обмаль. Юшку з мяса підбивали також житньою разовою мукою. Круп тоді не було. Та найбільше болюче відчувалося брак соли. Обіди були дуже мізерні та несмачні.

Подібно було й на вечеру. Якась юшка. Та все те, наш стрілець переносив терпеливо. Вислухував нас, коли ми оправдували брак соли — вирозумілий був, що не було на час хліба та розумів, що час переднівку — і харч не такий, як приписано військовим.

На відпочинку приводили себе стрільці до порядку. Прали білля, милися — стриглися. Дуже відчувався брак білля.

У Летичеві старшини нашого полку навязали звязки із місцевим українським громадянством. Зорґанізувався навіть хор, котрий мав у пляні дати концерт. Робили проби.

До села Щедрова, до великої цукроварні прибули частини Армії У. Н. Р., Чорні Запоріжці. Одного вечора уладили вони у невеликій салі Щедрівської цукроварні концерт получений з вічем, на якому присутні були козаки, запоріжські старшини — і декілька старшин нашого куреня, із командантом сотником Василем Бачинським і сотником Северином Рибачевським, командантом І-го куреня нашого полку. Майже всі їхні старшини й козаки були з „оселедцями" на голові.

Промовляли їхні старшини. Вказували на присутність Української Галицької Армії на Україні — що спільно з Дієвою Армією У. Н. Р. маємо визволити Україну від московського ворога.

І не оглянулися ми, як 10 днів відпочинку було вже за нами.

(Далі буде).

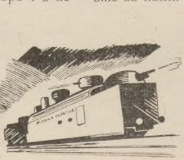

Фінал свободи, принесеної на багнетах

(Київський спомин з 1918 р.).

Написав: *Ів. Ш.*

Московська окупантська влада не заслужила собі у киян ні на пошану, ні тим більше на любов.

Киянин не був вдоволений з уряду Ц. Ради. Він його визнавав, бо в перспективі не було ліпшого, але він його не шанував насамперед вже за те, що киянин бажав собі твердої і ділової влади. На очах киянина вештались по місту банди ріжних зайд і неробів, що жирували на революції (далой буржуя, — а киянин здецидований буржуй), на війні „кроф пралівалі" — (ніби киянин її не проливав), нацьковували одну часть населення на другу, проповідували і творили анархію, намагалися викликати ворохобню, вільно аґітували проти Ц. Ради, себто проти найвищої влади. І киянин дивувався і заходив у голову, як це все можна допустити, як влада може дозволити на те, щоб її прилюдно і безкарно якась голота безчестила і закликала до її знищення.

Бували випадки, коли обурені кияни, поодиноко або ґрупами, змушували міліцію арештувати якогось нахабного аґітатора. За пару годин вони його вже бачили знову за тою самою роботою. Скарги до комісаріяту рівнож не давали бажаних наслідків. Звідти діставали відповідь:

— Ат-то, сучий син! а він же дав слово більше не виступати проти влади! — Або навіть і так:

— Таж тепер свобода слова! Якби він щось украв, то посадилиб його до участку (арешту при комісаріяті). А так, що з ним зробиш! — Або:

— Та, що ви на дурного звертаєте увагу, чим йому заткнеш пельку — несвідомий громадянин(!), самі учіть його.

А таких „дурних" були сотки на вулицях, а особливо на ринках, двірцях, пароплавних пристанях, касарнях і т. д. І киянин бачив і переконувався, що влада сама себе не шанує. За що ж він мав її шанувати?

Зміна влади на большевицьку не принесла рівнож киянам безпеки. Коли влада Ц. Р. не хотіла бути владою, то влада совітська нею не могла бути, не мала сили. Приклад:

Повстали у нас в кождому подвірю т. зв. домові комітети, до яких входили мешканці даного подвіря. Щоби запобігти розбоям, члени комітету (муж. пола) по два вартували цілу ніч, зміняючись що дві години. Коли якась банда силувалася зробити напад на подвіря, один з вартівників лишався на брамі, а другий дзвонив до сторожа і з ним оббігали всі помешкання, алярмуючи ціле населення. Всі мужчини спали не роздягаючись і моментально озброївшися, хто чим вважав для себе зручнішим: сокирою, молотом, дрюком, поліном, залізною кочеріжкою, бігли до брами ставити опір.

Стався такий напад і на наше подвіря. Завязався біля брами, яку хотіли вивалити напасники, справжній бій. Коли ми побачили, що сила не на нашім боці і один уже був ранений кулею, ми видобули з кишень револьвери і кулями відігнали борців за свободу (все це були салдати окупантського війська).

Це могло мати небезпечні наслідки, бож під карою розстрілу на місці ми мали були поздавати зброю ще в перші дні окупації. Тому ми нарадилися обійти вранці всі домові комітети нашої вулиці, спільно обрати делеґацію до т. зв. влади, представити їй справу і просити видати бодай по одному мушкету на комітет для нічної оборони.

Зробили це все скоренько і того ж таки дня, бо сподівалися вночі нового нападу, пішли до влади.

Трудно було найти відповідну інстанцію, бо здається жадних інстанцій і не було, а прийшлося просто звертатися до нар. комісаря (міністра) внутр. справ.

Міністерство містилося на Хрещатику, здається в Гранд-готелю, і туди ми вступили. Нас оточили якісь звірські морди і скерували на поверх — там був кабінет міністра. На поверсі друга банда, точна копія з попередньої, запитала:

— Чаво нада? Куда прйош?

— Делеґація від домових комітетів до міністра.

В якій, питає, справі? Відповідаємо ухильчиво, що в справі комітетів. Один каже:

— Перевішати б вас сукинів синів, — певно буржуї.

Ми були одягнені більше ніж скромно, знали, куди йдемо. Бачимо вже, що трапили в халепу. Але ще параднiше було, коли один з тих покручів, з налитими кровю очима, схопив за груди одного нашого делеґата і присікався до нього:

— Ти! Я тебя знаю! Ти член Ц. Ради!

Ми підняли крик в обороні нашого товариша. Кілька бандитів хотіли вирвати його з нашого осередку, а ми за нього міцно вчепилися і не пускали. Затріщав на всіх швах його старенький плащик, повідлітали ґудзики, вийшло велике шамотіння і крик. Двері від кабінету відчинилися і в них показалася постать досить кремезного середнього зросту, в шкіряній куртці міністра. Побачивши бійку, він дав 5—6 револьверових стрілів понад наші голови. Солдатня збігла сходами на долину, а ми, не бігти ж нам було за нею, лишилися, потішаючи себе тим, що може все таки більша честь згинути від руки самого бандитського міністра, ніж від бандитів. Чекали, що стрілами прожене і нас наділ. Одначе ні!

— З цею бандою інакше не можна собі ради дати, — почав вибачливо міністр такою атестацією своїх героїв, — нині вже одного застрілив, але видно, цього замало. Вас сюди припровадили, громадяни?

— Ні, — кажемо, — ми самі прийшли в справі домових комітетів.

— А, ну то прошу дальше, — і пропустив нас до кабінету.

Ми йому виложили цілу справу, що комітети не можуть виконувати покладене на них завдання, бо не мають зброї, а банди роблять напади озброєні.

Він нас запевняв, що вже завтра всіх бандитів повиловлюють і порозстрілюють, а зброї не находить способу дати, бо то дуже скомплікована справа. Дав нам число телефону, де треба подзвонити вразі поновних нападів.

На пращання ми йому оповіли про інцидент під його дверима. Він закликав двох вартових, погрозив їм наґаном і звелів відпровадити нас на вулицю і зараз же зголоситися до нього. Це нам вийшло на добре, бо нас би запровадили де далі*).

Вистарчить хіба цеї ілюстрації до характеристики нової влади, а властиво безвладдя.

З часом зайди, а власне в останні вже дні свого перебування у Києві, були заняті „евакуацією" його. Щодня вантажено сотні, а може й тисячі возів інтендантського майна і машин і ці вози безконечною стяжкою сунулися від центра міста вулицями до Дніпра, далі Ланцюговим мостом і ще далі на десятки кільометрів, скільки сягало око, броварським гостинцем на Чернигів.

Уже до киян надійшли вістки про те, що Ц. Р. заключила сепаратний мир з Осередними Державами. Кияни назагал одобряли цей крок Ц. Р., важаючи його за доцільний: всеодно, мовляв, німці голими руками можуть забрати Україну, ліпше най беруть її, як союзника, аніж як завойовника.

І всі очікували з нетерпеливістю повороту Ц. Ради. В цім напруженні двічі зайшла помилка.

Одного дня десь пополудні від залізничого двірця почулися стріли, а далі вибухи бомб. Слідом по тім посунули з двірця маси солдатні та бігли в протилежний від двірця бік.

Ціле місто і большевицька влада думали, що то зайняли двірець Січові Стрільці. З деяких подвір і камяниць, прилеглих до двірця вулиць як напр. на Степанівській вулиці, вже повиставляли жовто-блакитні прапори. Заскочений міський голова почав телєфонічно скликати членів міської управи для укомплєтування наспіх зорґанізованої делеґації, що з хлібом і сіллю мала вітати „законну" владу (традиційно міська Управа всяку владу вітала гучними в псевдо-клясичному стилю промовами та хлібом-сіллю при вступі до столиці).

„Міністерства" в поспіху вантажилися на авта.

Може яких 20 мін. рвалися на двірці ґранати. Нарешті стихло. Біля двірця зібралися маси народу, але з двірця по втечі останнього червоноґвардійця ніхто не виходив. Лише за яку годину показались робітники з залізничих майстерень і вияснили справу. Стояло на двірці два ваґони з гарматними риштунками. Хтось закрався і підпалив один із них піроксиліною і два ваґони без людей, самі причинилися до звільнення ворогом міста, звичайно тимчасового.

Жовто-блакитні прапорці поховалися і розчарована публіка розійшлася, оцінюючи подію, як добрий знак.

За пару днів до зайняття Києва військом Ц. Р. з Берестейського гостинця показалося військо, правдиве військо всіх родів зброї. Чисто одягнене, в карних рядах, нічим тоді Січові Стрільці. Моментально на Галицький ринок збіглися непрохідні маси населення, прийнявши військо за Січових Стрільців. Еентузіястичними окликами: Най живе Україна! Най живе Українська Армія! Слава! Слава Січовим Стрільцям! — зустріли цілком байдуже на всі ті овації військо, що форсовним маршем переходило Ринком й спішило Шевченківським бульваром догори.

Показалося, що це чеські леґіони втікають перед німцями. Два дні, день і ніч, майже без перерви бігли бідолахи київськими вулицями за Дніпро. Ніхто не ставив їм ніяких перешкод. Були голодні, але ніхто не міг їм дати кусня хліба, бо селяни через цілий час окупації Києва нічого до міста не довозили, а запаси міських провіянтів вичерпалися. Випікали міські пекарні лише хліб з горохової муки і того не можна було купити більше, як чверть бохонця і то дуже рано.

Ґвардійців не було вже видно, лише в центрі дограбовували приватні мешкання, забираючи навіть меблі.

Вийшло вперше число „Последніх Новостей", безцензурне, де відкрито писалося, що військо Ц. Р. вже на підступах до Києва і завтра в вечірній порі вступає до столиці зі сторони Лукянівки. На другий день стало відомо, що уряд рядянської України залишив Київ. „Остання вже виїхала Вош" — казали кияни з радістю (Євгенія Бош, жидівка, член уряду).

Перед заходом сонця 3. березня запрудили кияни всякого віку і національної принадежности Львівську вулицю, Львівський Ринок, Житомирську і далі, з радісними лицями, веселими дотепами на адресу большевиків і безжурним сміхом. Я з родиною стояв недалеко Стрітенської церкви.

Сонце кидало свої останні проміні вздовж Львівської вулиці, легкий мороз румянив лиця.

Десь здалека загреміло: Слава! і покотилось довгими вулицями, нагадуючи завміраючий грюкіт грому.

Ще раз... Ще раз. Захвилювалося море голів і показалася кінна стежа. У віддалі за нею кінна частина, далі відділ піхоти, з зосередженими лицями, з намірено укритою в них радістю, мірно відбиваючи такт ногами. Аж це були Січові Стрільці, улюбленці Києва. І такими вони здавалися всім близькими, такими дорогими...

Повстало якесь божевілля! Оклики, сміх, плач, замісць квітів матері підносили догори немовлят і простягали їх в напрямі ідучих...

Слава! Слава! Слава! З кождих уст: Слава! З кождої брами: Слава! З кождого вікна: Слава! З кождої щілини: Слава! А з церковної дзвіниці малі дзвоники: Сла-ва-слава! А великий дзвін: Слав-слав-слав-вва!

*) Раз ми попробували задзвонити на подане ним число телефону. Дістали крайно цинічну відповідь на адресу наших жінок і доньок. А з обороною далі було так: попробивали входи в середині подвірь з одного до другого і таким чином можна було подвірями пройти з одного краю вулиці до другого, попровадили електричні дзвінки, усталили умовну сиґналізацію і могли в 5—10 хвилин цілою половиною вулиці збігтися в загроженім подвірі.

Традиція протимосковських війн Литовської Руси

Написав: *Д-р Ігор Антонович.*

Вистарчає глянути на карту „Литовсько-Руської Держави“, щоби переконатись, яку зникаючо малу ролю грали в ній етнічно-литовські племена та ще й при обставині, що провідна їх верства швидко зденаціоналізувалася. В славянськім-же елементі, що був міродайний у державі, зовсім неможливо провести в тім часі національного поділу між українцями і білорусами. Розуміється етнічні ріжниці існували вже і тоді, але національно обидва народи відчували себе одною „Руссю“, одною нацією не лише в XIV. але і в XVII. століттю, коли Запорожська Січ турбувалася за долю Виленського братства не менше ніж Львівського або Київського. Тимто ми і тепер маємо право апелювати до політичних, воєнних і культурних традицій Великого Князівства Литовсько-Руського нарівні з білорусами. Досі нажаль в свідомости нашого громадянства лишається велика прірва між падінням Галицько-Волинського князівства і Богданом Хмельницьким, яка тільки затемнює образ процесу розвитку української державности. Зокрема дає належна оцінка цеї доби можливість як слід оцінити тяглість вже скоро тисячолітніх змагань України з її північним сусідом.

Разом із територіяльною спадщиною по Київській державі впав на плечі династії Ґедиміна і цілий комплекс політичних проблем, звязаних з Україною. На зовні завдання України, що їх перебрала до вирішення литовська Русь, полягали в чотирьох основних пунктах: боротьба з німецьким Орденом за торгові шляхи до Балтійського моря, змагання з Польщею за спадщину Галицько-Волинську, експансія на північний беріг Чорного моря і оборона проти завойовницьких спроб північних князів. Не всі ці задачі зуміла литовська Русь розвязати однаково добре. Зі спадщини Болеслава-Юрія, наприклад, вдалося затримати тільки північну частину, а ворожнеча з Польщею швидко втратила свою гостроту (в трицятих роках XV. століття). Відносини з Орденом теж відпружуються після битви під Ґруневальдом. Зате суперництво з Московщиною було актуальне весь час існування литовської Руси. Ніде не являється династія Ґедиміна так виразно спадкоємцем завдань Києва і Галича, як саме у боротьбі з північно-східною фінсько-славянською мішаниною. Це був у повнім сенсі слова бій европейського культурного наставлення з його феодальною пошаною проти азійського деспотизму. В XI. столітті Київ був явно в перевазі цивілізуючи, кольонізуючи й примучуючи народи над Клязьмою. Володимир Мономах своєю розправою з вятицьким князем Ходотою ще раз підтвердив суприматію Києва. За Андрія Боголюбського північ перейшла у наступ. В боротьбі середини XII. віку російський історик Сергій Соловйов бачить виразну ріжницю між типом північно та південно „русскім“. Північ видає деспотичних, властолюбивих князів, дуже зручних дипльоматів, але неохочих і не шпарких до бою. Андрій Боголюбський чи його заступник Всеволод „Большоє Ґнєздо“ досягають часом геґемонії у східній Европі, але ця геґемонія — результат дипльоматичного хисту, вміння вичекати догідної хвилини, посварити своїх сусідів між собою. На відкри-

Українська Радіостація в Хриплині, пов. Станиславів.

З переговорів про завішення зброї у Львові, дня 26. лютого 1919. р.
Члени антантської місії і української делеґації: з ліва перший ряд: Волод. Темницький, д-р Волод. Охримович, франц. ґенерал Бартельмі (голова антанг. місії), анґл. ґен. Картон де Віяр, італ. майор Стабілі, д-р Ст. Витвицький.
Другий ряд з ліва: отаман Ерле, о. Бон, (?), д-р О. Бурачинський, полк. Константин Слюсарчук, от. д-р Теодор Рожанківський.
Третій ряд з ліва: третій о. Антін Калята, четвертий англ. полк. Смайс, шестий полк. Фідлер.

тий польовий бій зважуються суздальські князі рідко і неохоче, по можливости чисельністю війська та неприступністю позиції ґарантуючись наперед від випадковостей бойового щастя. Звичайний образ з московської історії, що два війська місяцями стоять проти себе — ні одне не зважуючись напасти на ворога. Знищення безборонного Києва великим північним військом 1169 р. під військовим оглядом не було ніяким спеціяльним подвигом.

Повну протилежність до північних князів становлять українські Мономаховичі або Ольговичі. Це відважні звитяжці, лицарсько-очайдушні і лицарсько-нетерпеливі; вони завдяки бракові всякого дипльоматичного хисту втрачають користи здобуті їх відвагою у бою. Україна може в XII. століттю хвалитися такими видатними воєнними подвигами, як оборона Вишгороду 1172 р., зпід мурів якого мусіло ганебно утікати велике збірне військо Андрія Боголюбського перед горсткою дружини Мстислава Ростиславича. Але помимо таких подвигів, кінець XII. віку минув під знаком переваги північних князів та їх краще зорґанізованої держави. Тільки здібностям Романа і Данила Галицьких, або подвигам Мстислава Удалого завдячуємо факт, що першенство півночі було над Києвом не тривале і не міцне.

Після татарської навали Україна та Білорусь обєднані династією Ґедиміна значно скорше створили сильну експансивну державу ніж Росія. Свідомо перебираючи на себе традиції Києва, Ґедиміновичі перебрали в спадок теж і боротьбу з північчу, за котру вони зразуж взялися з усією підприємчивістю і розгоном, які додавало їм швидке добровільне обєднання дрібних українських та білоруських князів довкола них. Часи від середини XIV. до середини XV. віку — це доба безумовної переваги литовської Руси. 1368 року князь Ольґерд спалив саму Москву, в рр. 1427—1430 Московщина визнавала над собою зверх-

З переговорів про завішення зброї у Львові, дня 26. лютого 1919. р.
Українська делеґація — перший ряд з ліва: Волод. Темницький, Др. Волод. Охримович, Др. Ст. Витвицький, от. Др. Т. Рожанківський.
Другий ряд: о. Бон, от. Ерле, о. Калята, Др. О. Бурачинський, (?), полк. Слюсарчук.

ність Руси і великий князь Василь Темний називав Витовта своїм „старшим братом". Ціла південна Московщина аж за Рязань і Можайськ належала до „Литви". На півночі Твер і Новгород стояли в васальнім звязку з Вильною. Політичний плян Ґедиміновичів, що зводився до оточення Москви тісним кільцем своїх посілостей був недалекий від здійснення. Але з межиусобиць XV. віку Московщина вийшла міцною централізованою державою з видатною, типово московською постаттю першорядного політика і труслибого вояка, Івана III. на чолі, тоді як на Україні і Білоруси зі запануванням Казимира (1440—1492) почався процес занепаду зверхньої влади на користь поодиноких маґнатів. Таким чином на переломі XV.—XVI. століть доходить до московського протиудару.

В двох війнах між роками 1492—1503 Іван III. не тільки відібрав московські етнічні території, але вдерся і на українські та білоруські землі та здобув Гомель і Чернигів. Початок до московського наступу подав самовільний перехід поодиноких князів переважно з етнічно російських земель (Воротинські, Новосильські, Одоевські та ін.); зорієнтувавшися, з якого боку сила, ішли вони на службу до Івана III. разом зі своїми землями. В боях на ріці Ведроші і під Мстиславом українсько-білоруське військо розбито. В ті часи світлого дня з мурів Київського замку на горі Киселці видно було московські кордони за Дніпром. Питання, чи вдасться литовській Руси спинити зріст і натиск Московщини на Европу, вступило в свою критичну фазу. Ситуація здавалася тим грізнішою, що саме ці роки були часом найбільшого розвитку руїнницьких нападів Криму і Україна обернулася замалим не в пустку.

Засадничо литовська Русь не хотіла признавати московських здобутків, хоч і не мала сили їх відібрати назад; з другої сторони Московщина, окрилена успіхами заявляла претензії на всю „Русь", себто землі, що колись входили в склад київської держави. Але здійснити такі свої непомірні апетити Москва теж не могла. Таким чином, коли фактичне знесилення змушувало обидві сторони шукати припинення воєнних акцій, то воно приймало вигляд не миру, а перемиря, тимчасового припинення війни, звичайно на підставі хвилевого посідання, причім обидві частини залишали за собою надалі право досягати намічених раз цілей, формально їх не вирікаючись. Московщина далі стреміла до завоювання всіх земель Великого Князівства Київського, литовська Русь — до повернення втрачених територій. Ціле XVI. століття минуло властиво у стані війни між обома державами, причім мирові павзи серед отвертих війн, котрі були у рр. 1507—1508, 1512—1522, 1533—1536 і 1561—1582 були формально лише станом тимчасового перемиря, хоч воно продовжувалося нераз і кількадесять років. Такий провізоричний стан був у XVI. віці звичайною річчю в Европі, хочби в безконечних війнах між Габсбурґами та Туреччиною, які теж перервалися тільки формальними перемирями.

Жигмонт І. зумів влити нового духа в українсько-білоруське лицарство і, коли вже не зміцнити державну орґанізацію, то принаймні розворушити традиційну войовничість. Війни 1507—1508 і 1512—1522 не принесли литовській Руси назад втрачених територій — навпаки вона втратила 1513 р. ще важну кріпость Смоленськ — але образ війни супроти часів Олександра зовсім змінився. Битва під Оршею 1514 р., де князь Константин Острожський розгромив у пень московське військо, підтвердила давню славу кращої боевої вправности півдня. Коли цифри 35 тисяч „литовців" проти 80 тисяч москвинів і перебільшені, то все ж вони певне правильно віддають пропорції ворогів, а це тільки збільшує значіння перемоги. І артилерія, що відіграла в цьому бою визначну ролю, і тяжка рицарська кіннота українців і білорусинів доказали свою тактичну перевагу над москвинами. Враження від цього бою було величезне, судячи по тому, що Сиґізмунд Герберштайн, австрійський посол, який 1517 р. — 3 роки після події, прибув до Москви, найшов потрібним включити докладний опис Оршанської битви у книгу про свою мандрівку. Так само докладно спинився Герберштайн і на другій воєнній акції, яка чимало нагнала страху на Москву. В 1521 році Остап Дашкович зі своїми козаками на спілку з Кримським ханом погромив московське військо над Окою і приступив під саму Москву, яка мусіла дати татарам великий окуп. Не диво, що опінія, яку виставляє Герберштайн московському військові, не з найліпших. Підкреслюючи добре узброєння москвинів і зручність, з якою вони сидять на конях. вважає німецький посол, що вони не виглядають дуже войовничо. „Цілим своїм виглядом московська армія неначе говорить ворогові: тікай, або ми самі втечемо", пише він. На думку Герберштайна присадкуваті москвини переважають всі інші нації своєю фізичною силою, але незручно володіють зброєю. Коли доходить до збройних поєдинків між ними і людьми з Литви, то люди з Литви майже завше виходять переможцями.

Значно вище ставить Герберштайн боєву вартість „литовців", але в його описі їх війська не бракує і темних сторін, виною яких, як це одразу видно, являється розхитання державної орґанізації. Коли король наказує збиратись на війну, пише Герберштайн, то кожен маґнат приїздить у найроскішнішому одязі і з пишним почотом, так як би не мав нічого іншого робити, як тільки хизуватися перед другими своєю виставністю та багатством.Провівши деякий час за бенкетами та учтами, маґнати знову розїздяться по домам і з плянованого походу нічого не виходить. Свавільна шляхта очевидно не дуже квапилася виконувати урядові накази, але коли вже діставала фантазію до бою, то далеко перевищала москвинів вправністю і відвагою.

Після Орші та походу Дашковича всі більші полеві бої кінчалися поразками москвинів. Тільки користи з такої перемоги було мало, бо лицарство знову потім розбридалося з табору. Огниста фантазія та темперамент якого небудь українського шляхтича могли затягти його до бою чи на партизантський рейд у ворожу країну, де була

надія здобути славу і пограбувати, та йому зовсім не подобались нудні затяжні походи з довгими облогами стратеґічно важних фортець, яких здобуття не ворожило ніякої наживи. Серед маси спокійної чи безучасної шляхти завше знаходилися енерґійні одиниці, для яких війна була вітаною нагодою для лицарських пописів. Тільки завдяки тактичній перевазі українсько-білоруських вояків та страху москвинів перед полевим боєм можна пояснити собі факт, що Литовсько-Руській державі при такому внутрішньому стані, на протязі XVI. століття вдалося здержати напір Московщини на Европу, а навіть відібрати назад деякі міста заняті Іваном III. Так зручна акція Юрія Радзивила і польського гетьмана Тарновського увінчалася 1534 року взяттям Гомелю завдяки закордонним інженерам, котрі примінили найновіші методи підривання стін порохом; кордон з під Києва пересунувся трохи далі на північ — за Остер. Центральний уряд литовської Руси „Пани-Рада" та великий князь дуже добре розуміли ту користь, яку вони мали від безпосереднього контакту з технічно удосконаленою Европою і дбали разом із Ливонським Орденом, щоб не пропустити до Москви найновіших технічних винаходів та спеціялістів майстрів. „Коли московському цареви дати европейське знання военного мистецтва, то він при своїй могучости завоює ввесь світ" — це був один із найважніших постулятів політики литовської Руси. Зі скаргами московських царів на затримку прямуючих до Москви европейсьикх военних інженерів доводиться часто стрічати.

Справді ситуація, що створилась у XVI. віці, була досить дивною. Централізована зєдинена Московська держава далеко переважала і багатством і числом населення литовську Русь, де кожний шляхтич і кожне наділене маґдебурськими привилеями місто вважали себе в праві провадити на власну руку політику, яка їм подобалась. Московське військо по ріжним даним рахується то на 150 то на 400 тисяч — чисельність, про яку литовська Русь і здалеку не могла мріяти. Але москвини усвідомили собі безвиглядність боротьби з українсько-білоруським лицарством у одкритім бою і тому обмежували війну до систематичної облоги, зглядно оборони, укріплених пунктів, оперуючи при цьому можливо більшими людськими масами. Крім того закладали вони на чужій території кріпости з залогами як Невль чи Себеж і таким чином опановували околицю, або, користаючись повільними зборами ворожого війська, робили партизантські рейди вглиб Білоруси. Такий рід війни був дуже затяжний, бо XVI. століття було часом, коли в Европі техніка будування фортець далеко випередила техніку облягання. Взяти правильно укріплене велике місто кожна европейська армія в той час могла властиво лише одним способом: виголодженням[1]). Слава упертих оборонців зпоза укріплень, якою тішилися москвини, була досить дешевою славою.

Ливонська війна 1557-82 була останньою пробою сил литовської Руси з Московщиною у XVI. ст. Падіння Ордену, в наслідок повного його розкладу, було одним із найганебніших в історії. Литовсько-Руська держава у власнім життєвім інтересі не могла допустити, щоб Московщина оточила її з півночи і здобула вихід до моря. Москвини і тут оперуючи своєю методичною тактикою виявились добрими облягачами і оборонцями. Зенітом їхніх успіхів проти українсько-білоруських армій було здобуття Полоцьку 1563 р. Але в полі наше лицарство задержало свою давню славу. Більші битви закінчилися перемогами, як погром князя Курбського під Невлем (1562) або головної московської армії над рікою Улою недалеко фатальної для москвинів Орші (1563). Фактична рівновага сил, що створилась на протязі XVI. віку між Московщиною і литовською Руссю, задержалася і в цій війні. Московщина не мала змоги завдати удару українсько-білоруському військові, а литовська Русь, при розхитаности своєї державної орґанізації, не могла належно використати ні однієї своєї перемоги. Рішило війну вмішання третього чинника і вичерпання експанзивної сили Росії. Але події після Люблинської унії вже не належать до теми даної статті. Варто лише зазначити, що і за Стефана Баторія участь українських сил у Ливонській війні була досить значна; можна навести хочби імена, як Гарабурда, православний шляхтич із Пинщини, що 1581 р. понищив землі над верхньою Волґою, або князь Ян-Константин Острожський, що нападав на московську Сіверщину (1579).

На кожний випадок вікові змагання литовської Руси, отже й України, з Московщиною дають багато цінного матеріялу для тяглости нашої державної і военної традиції і тому конче варто епоху XIV—XVI. століть ширше зпопуляризувати серед нашого громадянства.

[1]) Martin Hobohm, Machiavellis Rennaissance der Kriegskunst, 2 B-de.

Санітарна частина У. Г. А.

Написав: *Мгр. Володимир Кривокульський.*

Дня 1. листопада 1918. р. між старшинами Першого Штабу Української Армії знайшовся також пор. лікар Д-р Кость Танячкевич і йому доручено санітарний реферат при Штабі, а самого д-ра Танячкевича наказом Штабу іменовано санітарним шефом, санітарної частини, яку він щойно мусів зорганізувати. Небагато фахових людей мав тодішній сан.-шеф до диспозиції. Тими, що зголосилися самі до його розпорядження міг обсадити лише важніші відтинки фронту, який розвивався в боях у Львові. Між тими, що зголосились до служби в Українській Армії у Львові, був поза д-ром Танячкевичем ще один лікар, сімох студентів медицини та кілька вишколених фахово пань в характері сестер милосердя. Це був санітарний персонал, яким санітарний референт в часі боїв у Львові розпоряджав.

Вже 1. листопада, зараз по обняттю влади нашими військами, заносилось на те, що прийде до боїв за Львів з польськими військами. І справді почались бої, прийшли ранені та вбиті — раненим треба було нести поміч, вбитих хоронити. З тою метою санітарний референт приступив до творення на поодиноких фронтових відтинках „Першої Помочі". Першу „Першу Поміч" улаштовано таки в Народньому Домі при Центральному Військовому Комітеті опісля названому Першим Штабом Української Армії. Містилась та „Перша Поміч" в салі на першому поверсі. Уладження тої „Першої Помочі" було зовсім примітивне, коци на землі, стіл, на ньому кілька перевязок та термометер до мірення горячки. Обслуга тієї „Першої Помочі" складалась з двох медиків — один був начальником — з одної сестри милосердя і 4 стрільців-санітарів, що мали одні ноші для переношення ранених.

Другу „Першу Поміч" улаштовано в одній зі саль у Ратуші. Там був один лікар, двох студентів медицини, сестра милосердя та 4. стрільців-санітарів. „Перша Поміч" у Ратуші мала до диспозиції теж повозку Рятункового Поготівля з парою коней. Повозкою відвожено ранених до ґарнізонової лічниці при Личаківській вулиці.
серда і 4 стрільців-санітарів, що мали одні ноші пошти в ресторані на розі вул. Коперника і Словацького. Там працював студент медицини з 4 санітарями. По ранених до тої „Першої Помочі" підїздило санітарне авто, яке було в розпорядженні санітарного референта. Та ця вулиця була під постійним обстрілом, так що не можна було забрати ранених, а одного разу були ранені д-р Роза Кляйман в праві легені, сан.-чет. Я. Г. в руку та сестра милосердя в голову. Чудом-дивом шофер вийшов цілo і лиш завдяки тому бодай тих ранених, що були в авті, можна було відвезти до лічниці.

Четверту „Першу Поміч" улаштовано на залізничому двірці Підзамче. Там працювало двох медиків і санітарі стрільці.

З усіх відтинків „Перша Поміч" відставляла ранених до ґарнізонової лічниці при Личаківській вулиці, де вони перебували через кілька днів. Опісля перевожено їх звичайно на возах до Санітарного Поїзду УСС, а цей відвозив наших ранених до лічниць у запіллю, до Бережан, Підгаєць та Тернополя.

Тих, що поклали свої голови у боях у Львові, оскільки було можливим їх забрати, перевожено також до лічниці при Личаківській вулиці. Там їх розпізнавано, а відтак хоронено.

Так була зорганізована санітарна частина Першого Штабу Української Армії у Львові в часі боїв від 1—21. листопада 1918. р., до дня, в якому наказом Штабу наші частини опустили Львів ніччу з 21—22. листопада.

Разом зі Штабом Української Армії опустив Львів і її санітарний шеф пор. лікар д-р Кость Танячкевич разом зі своїми санітарними відділами, які були початком Санітарної Частини Галицької Армії. Після відвороту зі Львова усі наші відділи по наказу шефа штабу полк. Г. Стефанова мали збиратись в Куровичах. Тут їх реорґанізовано як основу нової Української Галицької Армії.

В Куровичах санітарний шеф д-р Танячкевич дає наказ пор. лікареві д-р М. Музиці відїхати з одним медиком до Сокаля, щоби орґанізувати там санітарну службу. Штаб Української Армії 25. листопада 1918. р. переїздить до Бережан. В Бережанах прийшло до реорґанізації Штабу Української Армії, який тоді приняв назву Начальної Команди Української Галицької Армії.

Олекса Богачевський,
Комдт. 4. гуцульського куреня, згинув на Великій Україні.

Начальником санітарних частин полевих формацій УГА остав і надальше пор. лікар д-р Таняч-кевич а наказом Штабу Армії іменовано його лікарем-сотником.

А події на фронті розвивались. Облога Львова більшала, повставали ґрупи, з них бриґади, а опісля корпуси та відповідні санітарні частини. Про персональний склад не буду згадувати, бо він мені незнаний. Орґанізація санітарних частин УГА відбувалась на взір бувшої австрійської армії, отже сотні мали санітарні стежі, при куренях були „Перші Помочі". Бриґади мали бриґадні лічниці, а корпуси — корпусні лічниці. Комендантом санітарної стежі при сотні був звичайно відповідно вишколений санітарний підстаршина.

В курені командантом „Першої Помочі" та начальником санітарних стеж був звичайно санітарний старшина медик.

В бриґадній лічниці найчастіше начальником був лікар, який мав до розпорядження відповідний сан.-персонал.

Корпусна лічниця, це вже була велика санітарна установа, якої місцем постою було звичайно якесь місто чи містечко, в якому можна було знайти відповідне приміщення на лічницю. В корпусній лічниці працювало звичайно 2—5 лікарів чи медиків, сестра милосердя та відповідне число санітарів. Кожда бриґадна та корпусна лічниця обовязково мусіла мати і аптику.

Так була зорґанізована санітарна частина у фронтових частинах УГА.

Кромі тих санітарних частин які підлягали приказам сан.-шефа УГА — сан.-шеф творив ще в різних містах а головно там, де вони були за австрійської влади — полеві лічниці УГА, які також підлягали приказам сан.-шефа УГА, а до яких відставляли ранених і хорих бриґадні та корпусні лічниці на дальше лікування. На командантів полевих лічниць УГА були візвані до служби приказом Н. К. Г. А. всі наші лікарі-українці, а також лікарі іншої народности якщо заходила потреба.

Завданням санітарного шефа Н. К. Г. А. було дати усім фронтовим лічницям та полевим лічницям, тобто усім формаціям, що безпосередньо йому підлягали, санітарний матеріял та відповідні ліки-хемікалія. Тому то сан.-шеф д-р пор. Таняч-кевич доручив ст. медичці В. К. зараз після прибуття Н. К. Г. А. до Бережан приступити до основання Полевого Санітарного Складу УГА при Н. К. Г. А. Опускаючи Львів Перша Поміч при Першім Штабі Української Армії зі Львова поза кількома коцами не вивезла нічого, бо нічого не мала. Треба було за санітарним майном шукати в бувшім австрійськім запіллю. Згодом придбано дещо сан.-майна та засновано Санітарний Склад при НКГА, який приміщено в одній кімнаті судового будинку в Бережанах. Правда, небогато того майна було, всеж таки дещо можна було, вже поодиноким, ще тоді так дуже нечисленним, нашим фронтовим частинам дати.

Командантом Санітарного Складу в Бережанах був сам Сан.-шеф, а всю працю в Сан.-Складі виконував медик В. К., якого приказом НКГА іменовано спершу одрічним сан.-вістуном а трохи пізніше однор.-сан.-підхоружним. В Сан. Складі працював один виздоровець, один сан.-вістун і 3 санітарів.

Зимою 1919 р. НКГА переноситься з Бережан до Ходорова враз з цілим своїм майном. В Ходорові для Сан. Складу призначено кімнату в будинку давньої австрійської жандармерії. Санітарному шефові призначено одну кімнату в партеровому домику недалечко суду, в якому примістився Штаб НКГА і сама НКГА.

В Ходорові Санітарний Шеф дістав до помочі як свого заступника лікаря-хірурґа придніпрянця д-ра Морозовського, а в канцелярії сан.-шефа працював виздоровець ранений в часі боїв у Львові однорічний вістун О. І.

Після переїзду НКГА і сан.-складу з Бережан до Ходорова Санітарний Склад був вже так заосмотрений в санітарне майно, що кожда полева формація, яка висилала людей з запотребованням на сан.-майно діставала майже все, що жадала.

Сам санітарний склад так придбав майна, що мусів заняти велику салю польського „Сокола" в Ходорові, де і містився аж до виїзду НКГА з Ходорова.

Так представлялась санітарна частина У. Г. А. за час мого побуту при НКГА*).

Весною 1919 р. я на власне бажання зістав приказом НКГА приділений до Полевої Лічниці в Тартакові. На моє місце до Санітарного Складу зістав приділений мґр. Михайло Терлецький.

Санітарний шеф У. Г. А. мав теж до розпорядження два санітарні поїзди, один поїзд УСС, другий поїзд НКГА. Оба сан.-поїзди складалися з вигідних, відповідно перероблених пульманівських ваґонів з операційною салею, з ваґоном для команданта, ваґоном для санітарів, ваґоном-кухнею і ваґоном-маґазином. Кромі тих двох сан.-поїздів, уряджених, що так скажу, з комфортом, сан.-шеф УГА мав до розпорядження ще один сан.-поїзд, який складався зі звичайних ваґонів, але відповідно перероблених для уміщення ношів з раненими чи хорими. В ньому був також ваґон для команданта поїзду, ваґон-кухня та ваґон-маґазин. Поїздом тим лиш, коли зайшла потреба, відвожено ранених з-під Львова до лічниць в Підгайцях та в Бережанах.

---

*) Відомости про дальшу санітарну частину наших полевих формацій і нашого запілля моглиб подати:

Д-р Тит Бурачинський, пізніший сан.-шеф Армії та мґр. Михайло Терлецький який працював в сан.-складі — оба живуть у Львові.

Відносно запілля, думаю, що може дати чимало даних д-р Білас — який працював при секр. військових справ в санітарній його частині, та мґр. Білинський, тепер аптекар в Бережанах а тоді начальник санітарного складу при Секретаріяті Військових Справ.

Напад на обоз в чотирокутнику смерти

Написав: *Тимко Гончарик*, хор. У. Г. А.

Уривок зі споминів.

З огляду на стан здоровля мене приділено до харчевого Складу Команди Запілля Армії, як команданта кінного відділу. Командантом харчевого складу був сотн. Руцький, енерґійний, працьовитий старшина родом з Буковини (помер на тиф в Жеринці). Часть харчевого складу, який мав достарчувати харчі деяким відділам розміщеним в околицях Проскурова, перенесено до міста Проскурова під командою сотн. інваліда Бодрука. Потяг з майном і провіянтами з Деражні до Проскурова відїхав дня 15. XI. 1919 р. рано. Я мав виїхати того самого дня до Проскурова підводами. По залагодженню деяких формальностей і по наладованню харчів я ще того самого дня з двацяткількома підводами виїхав в сторону Проскурова.

По дорозі майже всі стрільці розхорувалися на тиф так, що здоровими залишилося тільки шість стрільців, котрі мусіли провадити підводи, доглядати коней своїх, і своїх хорих товаришів зброї. Подорож не належала до приємностей, раз що було зимно, а друге — це вороже відношення тамошніх селян до нас, так, що ми кожної хвилини сподівалися нападу і рабунку, не говорячи вже про смерть, котра для нас в тих обставинах не була страшною. Ніччу ми приїхали до села Яновець, заїхали на фільварок ночувати. Тут число хорих побільшилось так, що здоровими остались лиш віст. Іван Кузів, мій чура Антін Солодкий з Гадинковець і ще 2 стрільців, котрих назвиськ не памятаю. Решта стрільців горячкували. До шпиталю ніхто не хотів йти, бо як говорили самі стрільці, не було чого. При помочі тих кількох стрільців ми повипрягали коні, нагодували, напоїли і кождий про себе роздумував, яка доля стріне нас за годину, за дві.

Пізною ніччу я положився на клапоть гнилої соломи таки коло коней в стайні і задрімав. Мене розбудив хорий ст. десятник Юрко Троян, який зголосив, що на подвірю є якісь люди, котрі прийшли з якимось злим наміром. Це мене занепокоїло. Я встав і вийшов на двір. Справді кільканацять людей крутилося коло стаєн. Я спитав чого вони хочуть і що вони за одні. Ми „здєшні", відповідають. Ходіть до стайні — кажу я, а коли вони зайшли до стайні, я почав з ними говорити. Між ними був староста того села і спитав мене, чи я не мігби йому продати соли, бо у нього в селі є дуже багато хорих на тиф і цингу, а соли не можна ніде дістати. Я не надумуючись відповів,

Колишні вояки У. Г. А. з села Зарубинець пов. Збараж.

З ліва до права, сидять: Стр. Сень Петро, 4. Бр. 12. Зол. Кур. 1. сот.; стр. Наконечний Михайло, 25. Бр. II. Кур. сот. Кавал.; стр. Кіндратюк Степан, 21. Бр. 1. Кур. 1. сотня; другий ряд: стр. Кіндратюк Степан, 21. Бр. 1. К. 1. сотня; стр. Стахів Теодор, Розв. Гайд. Заг. імени Стефаника; дес. Шморгай Олекса, 21. Бр. Штаб; ст. дес. Сухий Максим, Інтенд. II. Гал. Корп.; віст. сан. Забоpовський Гнат, 21. Бр. Вишкіл; стр. Будник Ілия, Збор. пох. сотня; стоять: стр. Кормош Дмитро, 3б. пох. сотня; стр. Бойко Яків, 21. Бр.; стр. Косінський Петро, зап. сот. ім. Кн. Василька; стр. Косінський Павло, Роз. Гайд. Заг. ім. Стефаника; стр. Івахів Іван, Галицько-Товр. заг. кінна сотня; стр. Незнайко Марко, 21. Бр.; 4. кур.; стр. Максимик Роман, 21. Бр., 1. кур., 1. сот.; стр. Павленний Іван, Роз. Гайд. Заг. ім. Стефаника; вістун Шморгай Теодор, 21 Бр., саперна сотня; стр. Сукар Яків, Зап. сот. ім. Кн. Василька; стр. Забоpовський Іван, 1. полк. ім. С. Петлюри; стр. Зазуля Яким, Збор. пох. сотня; стр. Кіндратюк Степан, 1 полк ім. С. Петлюри; стр. Будник Павло, 21. Бр., тех. сот.; дес. Кіндратюк Онуфрій, Зап. сот. ім. кн. Василька; стр. Деркач Микола, Роз. Гайд. Заг. ім. Стефаника; стр. Кіндратюк Ів., 8 Бр. III. кур.; стр. Каплун Микола, 7. Бр., сот. кінна; стр. Мандзій Микола, інтендантура 18 Бр.

що коли воно дійсно так є, як він говорить і він прийшов тільки в тій цілі, а не в іншій, то я йому дам пару сотнарів соли даром, а він її розділить між найбідніше населення. На одержану сіль він мені виставить поквітування, щоб я міг перед своїм начальством усправедливитися. Він мав печатки зі собою і на борзі видав мені квіт на 3 мішки соли і мішок цукру. Він сердечно подякував мені за отримані провіянти, наказав своїм людям, щоб вони те все забрали до його канцелярії і відійшов. Всеж таки я вже не міг заснути до рана. Через мою голову перелітали ріжні думки і я не предвиджував нічого доброго. Рано 16. XI. 1919 р. при помочі кількох тих ще здорових стрільців ми, як могли, так упорядкували фіри, повиносили хорих стрільців також на підводи, понакривали їх, чим могли і виїхали з Яновець в напрямі Проскурова. Я їхав верхом, а за мною розтягнувся обоз. Коні йшли самі, бо стрільці на підводах горячкували і маячили. Коли ми виїхали за село яких 500 метрів, дивлюся їде полем в нашу сторону 2 людей. Підходять до мене і питають, чи я є „командір валки", а на потакуючу відповідь питають, куди ми їдемо.

— „Це не ваша річ" — кажу я — „їдемо там, де нам потрібно".

— „Ні, це наша річ" — чую відповідь. „Ви злізайте з коня і здайте оружіе".

Я машинально витягаю „Мавзера" і хочу драбові впакувати олово в голову. Він підносить руку в гору і кричить: „не гарячіться — смотріть он туда" і вказує рукою в сторону звідки вони надійшли. Дивлюсь, а там в старих окопах, що їх залишили австрійські війська з часів свого постою на Україні повно узброєних драбугів. Було їх около 200 душ. Не було ради. Треба було злізти з коня і віддати зброю. Я кидаю револьвер на дорогу і злажу з коня. Мені стало жаль мого улюбленого верхівця; ми з ним так зжилися, як з добрим другом. Коли я лежав хорий на тиф, то він щодня приходив до мого вагону мене навідати. Я його погладив по шиї і віддав драбові, та ще не встиг він його взяти за поводи, як шпак викусив йому кавалок мяса з руки. За той час прибігли ті з окопів, стріляючи в воздух. Часть їх кинулася між вози рабувати майно і стягати з хорих одежу, чоботи, кожухи і коци. Кількох драбів приступило до мене, роздягнули з кожушка і завели за дорогу на рілю під вартою двох таких, як вони. Один приложив мені баґнет до грудей, а другий до плечей, заявляючи, що зараз збереться суд і мене розстріляють, як контрреволюціонера.

— „Ви є охвіцир-командір, буржуй, ґалічан і протівнік Советов і рабочих крестіян".

Я на це нічого не відповідав, тільки спитав чи скоро буде суд і що вони думають по моїм розстрілі зробити з цими хорими людьми.

— Суд над вами відбудеться зараз таки тут на полі і вас розстріляють, а за людей небезпокойтеся, ми їх „одправим на родіну".

Я просив їх, щоб вони не обдирали хорих з одежі, тому, що на дворі студінь, а по друге, що вони хорі на тиф, то можуть і позамерзати.

Та мої арґументи не зробили нічого. Кинулися до підвод і почали на моїх очах обдирати хорих. З моїх річей забрали фотографічний апарат, різьблений баґнет, котрий різьбив мені на памятку тов. Іван Цимбала, наплечник з білизною і світлинами і зброю. Коли забирали мої валянки, то мій чура Антін Солодкий наробив крику, „що це валянки його пана". Мене мимоволі зібрав сміх, бо як тут не сміятися. Мене за хвилю розстріляють, а він боронить моїх валянків. Дивна душа людини. Я звертаюсь до своїх вартівників і кажу, щоб мене не держали довго і як мають мене розстріляти, то хай розстріляють, бо я не можу легкодушно дивитися на своїх людей, котрим вони роблять кривду.

— Підождіть — сейчас ми вас розстріляємо, як хочете, напишіть адрес до своєї рідні, щоб ми могли її повідомити про вашу смерть.

Я відмовив. У цій хвилині бачу гурму людей, що біжать зі села до нас і стріляють в повітря. Відділ, який нас рабував, почав відстрілюватися. Всежтаки мене вартові не звільняють. Нарешті оба гурти зійшлися разом і перестали стріляти. За хвилину почалася між ними сварка і шарпанина. До мене підійшов чоловік. Я його зараз пізнав. Це був староста, котрому я в ночі видав сіль і цукор. Він казав драбам від мене відійти і спитав, що в мене зрабували. Я оповів йому, що ця банда виправляла зі мною і з моїми людьми, і він приобіцяв, що зрабовані річі повернуть, та на жаль його слова не здійснилися, бо кожухів ,коців і моїх річей не віддали, а віддали тільки гроші, призначені для стрільців на заслуженину. Коли я спитав його, що з нами станеться, він сказав мені, що мене не розстріляють, і що він тільки з вдячности за сіль поспішив з поміччу мені і мому відділові і добре, що прийшов на час, бо кілька хвилин спізнення, а булоб по всьому. Мене булиб розстріляли. Він мене просив, щоб я не доносив про це нікому і можу спокійно їхати до Проскурова. В тих селах через котрі ми будемо переїжджати нас не будуть непокоїти. Він просив дати йому пачку консерв, і я йому дав. Драби відійшли зі зрабованими річами до свого села, а ми через Свинена, Книшківці, Ракова відїхали до Проскурова.

І справді нас вже не чіпали в жаднім селі, а то тому, що коли приходили до нас з запитом, хто ми є і куда їдемо, я оповідав їм, що я перевів з янковецьким комітетом угоду і з хорими людьми вертаюся до Галичини. Пізно вечором я напів живий зі своїми майже трупами приїхав до Проскурова. Я стрітив по дорозі чет. Гната Остапчука і ще кількох знайомих старшин і розказав їм про свою пригоду в Янівцях. Тому, що події розвивалися для нас несприятливо, про відплату не було мови і це пройшло їм хвилево безкарно

По заняттю Проскурова денікінцями я ще з кількома стрільцями вернувся до Жмеринки, де по кількох днях захорував на тиф. Захорував також на тиф і сотн. Руцький, котрий з хороби вже не підвівся. Помер і поховали його на цвинтарі у Жмеринці. В тім часі помер на тиф чет. Радивил, лікв. старш. і богато ін.

ГАЛЯ

(Згадка про давнє недавнє).

Написав: *Василь Богацький.*

Волосся — як льон, а очі — як українське небо ясного весняного ранку. Стоїть вона в мене перед очима, заглядає мені в очі, ніби дивиться в душу. І так яскраво ввижається мені, ніби справді тут вона біля мене. Ніби то не з далекого далеку дивляться мені в душу ті ясні блакитні очі. Галю, але ж сімнадцять літ! Сімнадцять літ не бачив я тебе й, мабуть, уже ніколи, ніколи не побачу. Де ти тепер? Чи живеш на світі? Чи, може, вже пішла на той світ разом з іншими борцями за Україну. Пішла туди шукати кращої долі, чи молити Всевишнього за щастя України? Може то ти зірко дивишся на мене з далекого неба й привітно миготиш мені?

Сімнадцять літ минуло з того часу, як бачив я тебе в останній раз, а скільки за той час пережито, передумано, перестраждано, переплакано, перемріяно.

І як часто ввижаються мені широкі полтавські степи, там ген на полудні рідної нашої батьківщини. І ти серед степів — висока, струнка, з подовжним обличчям, з подібним до свіжого льону волоссям і з ясними глибокими мрійливими блакитними очима. Галю, чи памятаєш ти: стояли ми в повітовому місті в середній Полтавщині. А ворог наближався до нас зі сходу й півночі. Отаман посилав у всі боки на розвідки козаків. Вибирав самих спритних та відважних козаків. Та хіба ж на Полтавщині мало й спритних і відважних козаків? Але одного разу отаман замислився, не знав, кого послати. Бо справа була дуже складна. Треба було неабиякого хисту, щоб вивідати, де стоять головні ворожі сили на східній полудень від нас. Вислідити й уникнути небезпеки, що з усіх боків чигала на відважних розвідчиків.

— Кого післати? — спитав отаман своїх козаків, що оточили його ввечері біля церкви.

І козаки замислились. Бо розуміли, що тут треба не тільки відваги...

І серед тиші, яка на хвилину запанувала, почувся тихий голос:

— Я піду.

Це сказала ти, Галю.

Усі глянули тоді на тебе трохи здивовано. Але й усі відразу зрозуміли, що це тяжке завдання ти зможеш добре виконати.

І отаман послав тебе. А разом із тобою пішов і я. Хіба я міг не йти? Може, й соромно сказати відверто, але що ж робити, коли це правда? Так, правду скажу тепер, коли минуло сімнадцять літ, що не тільки Україна наказувала мені йти тоді з тобою, але й твої ясні, блакитні, мрійливі очі.

Я памятаю добре все, що було тоді, до останньої дрібниці памятаю. Була темна ніч. Ми вирушили кіньми, такими ж чорними, як та чорна серпнева ніч. Ніґде не видно було світла, тільки зорі миготіли на далекім небі. Ми мовчали. Мертва тиша панувала навкруги. Чути було тільки стукіт кінських копит.

Доїхали до нашої передньої сторожі. Тут злізли з коней, віддали їх козакам. І пішли пішки. Пішки в темряву темної серпневої ночі. Йшли мовчки, прислухаючись до кожного шерхання, до кожного шелесту. Дорога була знайома. Не раз бували тут раніш. Та йшли не дорогою. Йшли полями, прямуючи до села. І село було знайоме й селян майже всіх ми в цім селі знали. Все то були гарні, щирі люди. Тільки... Тільки тепер і тут звили гніздо ворожі думки, ворожі до рідної України, до рідної землі. І село почало ділитися вже на два ворожі табори. І не відомо вже було, де тут приятелі, а де вороги.

— До Максима Черниченка, — прошепотіла ти, коли ми зблизилися до села.

— А чи він певний? — спитав я тихо.

— Він то певний.

— Так. Але його сини...

— Хто його зна. Микола повернувся з ґвардії, з того полку, що збольшевичився.

— Краще до Нечипоренка. В нього сини студенти, щирі українці.

— Та їх, певне, немає вдома, всі пішли до війська.

— Куди ж іти?

— Може до діда Панаса?

— Якщо він живий іще.

— Так. До діда Панаса. Старий пасічник Панас не зрадить. Бо ніхто ж, мабуть, так не радів у тім селі, що воскресла з мертвих Україна, як той Панас.

Дійшли до села. Село спало в нічній темряві. Тільки де-не-де миготіло ще світло по селянських хатах.

— Дехто ще не спить, — прошепотіла ти. — А, може, то большевики по хатах.

— Ходім городами, Галю, — порадив я, — може, де вдасться заглянути в вікно й довідатись. А як ні, то ж Панасова хата по той бік села під лісом.

Пішли городами понад річкою, що вилася поміж вербами. Йшли обережно, оглядаючись навкруги й прислухаючись. Вище за городами стояли темні хати, але в одній світилося.

— То, мабуть, Ониськова хата. В нього син Сашко недавно вернувся з війська, — сказала ти, — то справжній большевик. Чи не большевики там?

— Варто довідатись, — сказав я. — От що: ти ляж тут на городі в картоплі, а я піду під вікно.

— Ні, й я піду, — відповіла ти.

— Але ж удвох тяжче сховатися, — завважав я.

— Нічого, — відповіла ти, —не первина.

Пішли у двох, ще уважніше озираючись навкруги. Але ніґде нікого не було видно й нічого не було чути. Тихесенько підійшли під вікно, глянули. В хаті було повнісенько людей. Селяни. Большевиків — салдат з їх большевицькими відзнаками не видно було. Серед хати стояв Сашко.

Промовляв щось до селян. Ти, Галю, підійшла під вікно. Прислухалась:

— Так, отже кажу: зовуть себе люди українцями. Що та назва значить? Чи то, що скраю живуть, чи може, щось десь украли.

У хаті зареготалися.

— Ні, таки справді, люди добрі. Посудіть самі. Скажемо, що українці зовуть себе так від того, що, скажемо, скраю живуть. Ну, хоч і скраю, то ж цілий нарід не може десь іскраю жити, бо також дуже багато є людей, що українською мовою говорять, певно мабуть багато міліонів, — то невже ж усі вони десь скраю живуть? Це ж неможливо. А хоч би й увесь той нарід іскраю жив, то не повинен же він через те українцями зватись. Мусить же він мати свою чесну назву, а не зватися українцями. Та це ж, як так зрозуміти цю назву, то це ж образа, це скажемо, все одно, що як би про тебе, Семене, —звернувся він до парубка, що стояв поруч нього, — сказати, що ти звешся сінешний, через те, що літом у сінях спиш, ніби в тебе іншої своєї власної назви немає.

В хаті знову зареготалися.

— Або ж як інакше розуміти назву українців? — торочив далі Сашко. — Може, щось колись десь у когось украли?

Почулись ізнову смішки, але якісь непевні й скоро зникли.

— А Росія від чого Росією зветься? — спитав шолудивий Харко.

— Не знаєш чого? — обізвався завше реготливий Стецько. — Через те, що розсіялися всюди.

— Пускай і так, — сказав Сашко.

— А ти не пускай, — відповів Стецько. — Бо як оця свобода всюди ще більше пошириться, то вона й тут густо засіється.

— Ну, це вже ти... Та годі тобі жартувати, ми ж не на жарти сюди зібралися.

— Я й не жартую. Я тільки кажу, що в нас мусить бути, як і в інших людей, „в своїй хаті своя правда, і сила і воля". Ти, може, чув коли про це чи ні? Ми тільки цього й бажаємо, а не чого іншого. Хочемо своїм розумом жити, а не на чужий розум покладатися.

— А я думаю, — обізвався з печі дід Данило, — що українцями наші люди стали себе звати через те, що наші козаки колись іще за гетьманщини тут собі землі вкраяли. Тоді, — старі люди кажуть, — багато тут було вільної землі, порожньої. От як іще за моєї памяти на Херсонщині.

Хтось постукав із того боку в двері до хати й фільольоґічна дискусія припинилася.

Та ми б її далі й не слухали, бо небезпечно було стояти під вікном, коли з улиці хтось ішов у хату. Міг би й поза хату піти. Ми раптом відскочили від вікна й притьмом кинулися на город.

— Чув? — спитала ти, коли ми спускалися до річки.

— Чув, — відповів я, — шукають назви нашому народові.

— За тисячу літ не встигли знайти.

— Хиткий у нас нарід.

— Так. На всі боки хитається.

— А більш того, що „моя хата скраю, я нічого не знаю".

— Може, через те українцями звуться, що „моя хата скраю".

Всміхнулася. Замовкли. Пішли далі серед небезпеки, яку таїла в собі ніч. З одного боку темніли селянські хати, з другого боку була річка, а за нею темнів ліс.

Раптом із лісу почулася стрілянина. А потім якийсь безладний гомін.

Ми спинилися.

— Що то?

Гомін наближався.

— Куди ж тепер?

— До діда Дениса.

Дід Денис був щирий українець. І большевиком ніколи не ставби. Жив він недалеко звідтіля.

Ми побігли вздовж річки, майже не криючись уже, а тільки наслухаючись, чи не надходить хто до нас.

А гомін із лісу все чутніш і чутніш. І стрілянина збільшується.

Добігли до дідової Денисової хати. В хаті було темно. Ми постукали в вікно.

— Хто там? — почувся старечий голос.

— Це ми, дідусю, з Андріївки.

— То ви, панночко? — скрикнув дід.

І в голосі його було чути разом і радість і здивування й трівогу й жаль.

Він кинувся до дверий і хутко відчинив їх.

— Ідіть швидче в хату, щоб, борони Боже, хтось не побачив. Тут ріжні люди вештаються.

Ми ввійшли в хату. Дід замкнув двері й увійшов за нами.

—А це хто з вами, панночко? — спитав він якимсь непевним голосом.

— Це я, дідусю, хіба не пізнаєте? — обізвався я.

— Це ви, паничу? Я таки й справді не пізнав. Як же це сталося, що ви тут, паничу й панночко, в такий небезпечний час?

— Не питайте, дідусю , — відповіла ти. — Краще скажіть, що то за стрілянина в лісі.

— Мабуть, большевики наступають.

— З ким же вони б'ються?

— Мабуть, із повстанчими відділами.

— А тут є повстанці?

— Відступають від Ромодану. Але ж і б'ють большевиків.

Стрілянина чулася вже в селі.

— Це мабуть, наші хлопці йдуть на поміч.

— Кому?

— Одні большевикам, а другі повстанцям. Боже мій, що діється! Брат на брата йде.

— А багато, дідусю, повстанців?

— Хто його знає. Було, кажуть, багато, та, мабуть, уже чимало большевики вбили.

— От що, дідусю — нам треба перш за все довідатись, де саме тепер большевики стоять тут по селах.

— Це я вам докладно завтра скажу.

— Від кого ж ви довідаєтесь?

— Від наших таки селянських большевиків. Вони все те знають і з тим не криються.

— А друге, дідусю, — нам треба пройти до повстанців.

— Небезпечно, панночко, небезпечно. Краще вам сховатися покищо.

— Ні, дідусю, ми не знаємо, що буде далі. А поки ще є якась можливість, — ми мусимо дістатися до повстанців і вивести їх до нашого війська.

— Ой, краще сховайтеся, мої любі панночко й паничу, поки вияснится, що буде далі. Бо треба й від чужих і від своїх большевиків критися.

— Ні, дідусю, не час ховатися. Ми мусимо не себе, а ввесь свій нарід від большевиків боронити.

— Чому ж то саме ви?

— Не ми одні, а кожен свідомий українець мусить стати до бою за рідну країну.

— Та це так, та тільки нехай боронять Україну ті, хто силу має.

— Ми мусимо будити сплячі сили українські. Та ж не час про це балакати, дідусю — ви й самі це добре знаєте, — лагідно додала ти. — Тепер час на вчинки, а не на слова.

— На якіж ви вчинки хочете йти?

— А от довідатись, де зараз тут большевики та гуртували сили, щоб відіпхнути їх. Треба згуртувати наші розпорошені сили. Через те ми мусимо вказати повстанцям дорогу до нашого війська.

— Добре, любі мої. Завтра все зроблю й сам із вами піду до повстанців. Тільки зараз вам треба сховатися, бо, як большевики займуть село, то щоб не пішли по хатах.

— Де ж нам, дідусю, сховатися?

— А от хіба в мене на горищі в соломі. В мене там солома зложена.

Ми перебули до ранку на горищі в діда. Вранці він приніс нам їсти, а сам, замкнувши хату, пішов на розвідки. Й скоро вернувся з сумними вістками. Большевики відбили повстанців і зайняли село. Повстанці відійшли на схід, у протилежний від нашого війська бік.

Що було робити?

— Перебудемо день у дідуся, а вночі рушимо до повстанців, якщо вони недалеко відійшли, — порадила ти.

— А як далеко?

— То вернемося до нашого війська.

— Ви, дідусю, довідалися, по яких селах стоять большевики?

— Про все довідався.

Дідусь докладно розказав, які села поблизу зайняті болшевиками.

Ти, Галю, замислилася.

— А серед большевиків, що зайняли село, кого більше — москалів чи українців? — спитала ти потім.

— То майже всі наші таки українці, тільки збольшевизовані.

— Кепська справа. Як би чужі, то можна б своїх намовляти боронити свою землю. А коли наші збольшевичилися, то тут тяжче буде.

— Чи ти, Галю, не думаєш іти до них агітувати, щоб ішли в українське військо? — спитав я.

— Не жартуй, Дмитре. В мене багато ріжних думок є. А на селі своїх щирих українців багато є, дідусю?

— Не багато, та й тих большевики переловлюють.

— А по інших селах?

— По інших селах краще. Там козаки гуртуються й ідуть до повстанців.

— Дідусю, ми мусимо дістатися до якогось козацького гуртка.

— Як? —

— Уночі. Ви тільки довідайтесь, де найближче є такий гурток.

— Довідаюсь. Ось у Уляніці готуються, кажуть, до бою з большевиками.

— Хіба там іще большевиків нема?

— Нема.

До Улянівки було чотири верстві.

— Підемо в Улянівку. Улянівка якраз у той бік, куди нам треба. Там, може, від повстанців про все довідаємось.

Ввечері, як уже добре стемніло, вийшли з хати. З нами пішов і дідусь. Він пішов наперед назирці. Ми трохи здалеку за ним. Ішли понад річкою. Умовилися, що коли діда здибають большевики, ми сховаємося в очереті.

Всюди було тихо. Село ніби вимерло.

Вийшли в поле. В полі йшли ми всі троє разом. Почули далекий кінський тупіт.

— Большевицька сторожа, — прошепотів дід.

— А може то наші стежі? — спитала ти.

— Навряд. Наші обережніші. А ці себе, видно, безпечно почувають.

Раптом із протилежного боку почувся зовсім близько якийсь гомін. Наближався до нас.

— Швидче лягаймо на землю! — скрикнув дідусь.

Ми лягли в картоплі, що якраз тут росла на полі. З темряви вигринули коні. Вони ступали тихо, — мабуть, ноги в них були чимсь обмотані, щоб не чути було, як вони ступають. На конях верхівці. Двоє. Їхали повагом. Розмовляли.

Ось вони вже біля нас.

— Що, як засвітять ліхтарки? — промайнула в мене думка.

Я витяг із кишені револьвер.

Але ліхтарок не світили. Ми почули розмову:

— Ну-ну, невідомо ще, хто кого оточить, говорив один верхівець до другого, — чи ми їх, чи вони нас.

— Наші, — майже скрикнув я.

Але ти затулила мені рота рукою й прошепотіла:

— Стрівай.

— Повстанців багато, — відповів другий першому, —і проти нас і поза нами.

— Багато то багато, але розлазяться потроху.

— Кожному вже осточортіла та війна. Додому хочеться. Та ще й не відомо, чим то скінчиться. На полудні збирається сила повстанців, а там далі за ними, кажуть, чужоземні війська.

Проїхали.

— Спасибі, мої голубочки, за добрі звістки, — сказали ти, ніби їм наздогін, а потім звернулась до мене:

— Ну, бачиш — свої?

— Говорять же нашою мовою.

— А ти не на мову звертай увагу, а на щось інше. Та більш мовчи. Тепер треба тільки мовчати та слухати, що інші говорять. Ну, дідусю, вставайте, бо скоро й ніч мине. Ведіть нас далі.

Пішли полем. Ішли довго. Вже було недалеко до села. Дід уже почав розказувати, як безпечніше з цього боку ввійти в село:

— Тут недалеко Прокопова хата. Підійдемо до неї з поля городами. Бо, може, й біля села де є большевицькі стежі. Ну, та там уже й свої люди — повстанці.

Але дід не скінчив. Ти схопила дідуся за руку.

— Тихо, дідусю. Гляньте, —що то? — показала ти в бік.

Та дідусь нічого не бачив. Не бачив і я. То тільки твої проникливі бистрі очі побачили те, чого ми не могли вглядіти.

— А що там? — спитав тяженько дід.

— Коні!

— Коні!

— Ні, самі коні. Лягаймо на землю, підповземо до них, може, вдасться зловити коней.

— Нащо?

— На конях легче пробитися й через большевицькі стежі.

Поповзли. Коней було двоє. Трохи далі чути було тиху розмову. Мабуть, то ті самі верхівці підїхали під саму Улянівку, пустили коней пастися, а самі відпочивали.

От уже ми близько біля коней.

— Ви, дідуню, йдіть в Улянівку пішки. Ви знаєте, як іти, то самі безпечніше дійдете.

— А ви?

— А ми на конях. Швидче, Дмитре!

І ти, як вихор, скочила на коня, — я на другого.

Ще не встигли опамятатися власники коней, як ми вже летіли в Улянівку.

А далі... Тут спиняються мої спомини про тебе, Галю. Ніколи вже більше тебе я не бачив.

Ти летіла на коні попереду, я за тобою. Але мене збила з коня ворожа куля. Ранений у бік, я впав з коня й стратив притомність. Мій кінь побіг за твоїм.

Вже почало на світ благословлятися, коли я очуняв.

І відразу зрозумів, серед якої небезпеки я лежу. Глянув навкруги. Поле було рівне, тільки в один бік схилялося в долину. То була Улянівка, село, мені з дитинства знайоме. І всю місцевість я добре знаю. Але куди йти? Я підвівся трохи. Спробував, чи можу встати. Почув, що на мені одежа вохка. Глянув і побачив кров. Я стратив багато крови. Встав, але зараз же впав на землю й знову зомлів.

Коли я знову дійшов до притомности, був уже день. Я спробував підвестися і побачив, що прямо до мене й зовсім уже близько їхала большевицька стежа. Передній верхівець зауважив мене, підїхав і спинив коня. Глянув на мене й скрикнув:

— Дмитре! Ти?

Я подивився на нього. Це був мій давній товариш — Андрій Панасюк, студент, дяків син із Вербівки. Але ж я його років зо три не бачив.

— Я, — відповів я тихо.

— Як ти тут опинився? Еге, та ти, здається, ранений?

— І мабуть, тяжко, бо не маю сили підвестись.

— Хлопці, візьміть його на коня. Відвеземо до шпиталю.

Двоє верхівців скочили з коней, привязало розгорнуту ковдру між двома кіньми, положили мене на неї й сіли на коней. Поїхали.

Я був майже ввесь час непритомний.

Очуняв я в містечковім шпиталі. Біля мене сидів Андрій

— Ну, нарешті. Я давно вже чекаю, коли ти очуняєш. Слухай, Дмитре! Говорити багато не можна. Тай не слід. Тільки от що, Ти, здається, не з нашого табору. Не питаю тебе про це. І ти мене ні про що не питай. І поки ти хворий, тебе ніхто ні про що не питатиме. Шпиталь це цивільний і військовими справами тут не цікавляться. А як видужаєш, зараз же тікай. Тобі допоможе мій дядько — Борис Степанович. Він тепер у містечку живе й кляне нас, на чому світ стоїть. Він із охотою допоможе всякому, кого вважає за нашого ворога. Я з ним про тебе балакав і він мені дав слово, що візьме тебе під свою опіку. Він уже до мене кілька разів довідувався й, мабуть, щодня по кілька разів ходитиме. Ну от і все. Тепер прощай, мені треба поспішати.

Він попрощався зі мною, як щирий приятель. Я щиро подякував йому за рятунок. Більше я його ніколи не бачив.

Але в шпиталі лежав я довго. І за той час я багато чув про тебе, Галю. Чув, як ти скоро вернула до свого війська, та не сама, а на чолі великого повстанчого відділу. Чув, що потім знову пішла до повстанців, розвинула широку аґітацію по напів збольшевичених селах. Чув, що твої палкі промови запалили не одно кволе серце. Чув, що потім ти стала на чолі повстанчих гуртків і під твоєю командою ці повстанці всюди гнали большевиків. А потім... Потім змаліли чутки про тебе, змаліли, а далі й зовсім зникли. Все залили в нашому рідному краю большевицькі хвилі.

Де ти тепер, Галю? Чи живеш на світі? Чи, може, пішла шукати правди туди, звідкіль ніхто не вертається... Зоре моя! Коли ти загинула, то загинула добиваючись, щоб у своїй хаті була „своя правда, і сила і воля".

А я? Мені вдалося вирватися від большевиків. Допоміг таки Борис Степанович. Тільки вирвався я не до українців, а до денікінців. А потім? Потім армія Врангеля. Відступ. Константинопіль. Прага. Букарешт. А далі? Не питай, Галю... Не питай...

З ЛИСТУВАННЯ РЕДАКЦІЇ

До Хвальної Редакції „Літопису Червоної Калини".

Хочу поділитися своєю думкою і заввагами з Редакцією і Читачами „Літопису Червоної Калини". Може моє писання буде не таке доладне, а може не змістовно написане, бо я не є ніякий письменник, а звичайний фізичний робітник. Я є сталим передплатником Літопису Червоної Калини, то є в мене найдорожча книжка, в котрій би я хотів все знайти з нашої Української Визвольної Боротьби за роки 1914—1922. Запитую перше, чому так мало Авторів дописують з Армії Укр. Нар. Республики, Центральної Ради, про Гетьманщину, Повстанчі Рейди, зимові походи з 1920-го року, бо до цеї пори я мало що читав в Л. Ч. К. про ці всі бої. Може десь вже описані які матеріяли, але не кожний може собі позволити на всі книжки. Ви не знаєте, як ми молодь захоплено читаємо всякі новини з нашої Визвольної Війни. В Л. Ч. К. повинні написати про кожного нашого вищого старшину (по можности й про нижчих) чи вони живуть і де перебувають. Літ. Ч. К. є більше розповсюджений по краю і за границею то повинно бути все описано, щоби наша молодь мала як найбільше користи до знання нашої Визвольної Війни.

Такий як журнал Л. Ч. К. таний, то кожний патріот українець повинен його передплачувати, щоби він не виходив тільки 2.000 примірників, але бодай хоч 5.000 до десять тисяч. Редакція Л. Ч. К. повинна звернутися до кожного нашого українського часопису, почавши від католицької скінчивши на радикальній, щоби в місяці березні оголосили запросини до передплати Л. Ч. К. Думаю, що кожному нашому часописові є дорога традиція Виз. Боротьби нашого народу.

Тепер хочу ще написати котрі мені статті найліпше подобаються в Л. Ч. К.

Найліпше подобаються статті, котрі мають докладно дати дня як д-р Карпиниця і ін. Кожний день є датований і настрої кожного дня нашого Війська. Для мене мають такі річи велику вартість, як для неучасника Виз. Змагань.

По моїй думці Літ. Ч. К. завіть за сто літ не вичерпається, кожний учасник Виз. Війни повинен подати свої спомини. Для нас молоді є дуже дорогі тодішні настрої в нашій Армії.

І повинно бути написано про кожнього старшину, його біографія і де живе і чи живе, чи в краю, чи за границею. Літ. Ч. К. повинна віднестися до ширшого громадянства бувших учасників Визвольних Змагань і на еміграції, щоби з кожнього повіту бодай кількох учасників написали свої спомини до Л. Ч. К., бо він тоді стає більше популярний, тоді кожний хоче знати, яка роля припадала знаному чоловікові у Виз. нашій Війні. Я сам мав нагоду переконатися, що як була одна стаття з нашого повіту, то кожний цікавий що там пише в Л. Ч. К. за того нашого знайємого і тим самим стає Л. Ч. К. більше популярний. Треба щоби наші повітові Централі, як П. С. К. кооперативи, Філії „Просвіти" і Філії Відродження, УКТОДІ і інш. старались за збиранням матеріялів до Л. Ч. К. по місцях у своїх сторонах і щоби передплачували Літопис.

Ст. Фещук
Борщів
ваш передплатник Л. Ч. К.

Вельмишановний Пане Фещук!

Щиро дякуємо Вам, наш Приятелю, за Вашого листа, який був нам такий милий і так утішив нас, що ми постановили в цілости надрукувати. Ваші думки і поради щодо Літопису візьмемо під увагу. Коби так, як Ви, простий фізичний робітник, думало все наше Громадянство, тоді Літ. Ч. Калини не потребувавби боятися за своє майбутнє. Тішимося, що наш журнал має серед молоді таку популярність, що наша молодь так уміє цінити нашу воєнну традицію і нашу історію. **Ваш лист — це для нас** доказ, що наша праця не йде на **марне.**

Зі щирим привітом
Редакція Л. Ч. К.

Б І Б Л І О Ґ Р А Ф І Я

СПИСОК ЖЕРЕЛ ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ 1914—1921 РР.

Ів. III.

Хор. Кліщ на Лисоні. „Кал. Черв. Кал." на 1930 р. Львів 1929. 8°, календаріюм — вересень.

Подав Б. Гнатевич. УСС. Вересень 1916. Гер. вчинок. 3 іл.

Хор. Кравчук Семен. „Око". Каліш 1921. 4°, ч. 21, ст. 9: Жертви війни.

Старшина кін. Мазепинського полку. Некрольоґ.

Хор. Кривоус ранений веде дальше сотню до бою. „Кал. Черв. Калини" на 1927 р. Львів—Київ 1926. 8°, календаріюм — червень.

Гер. вчинок. 3 іл.

Хор. Микола Гончаренко. „Літопис Ч. К." Львів 1932. 4°, ч. 7/8, ст. 37.

Причинок до біоґрафії СС.

Хор. Михайло Галань. „Літопис Ч. К." Львів 1936. 4°, ч. 10, ст. 22.

Некрольоґ. Зап. кін у Белзі. 5-та сокальська бриґада. Золочів. Бригада-панцирник.

Хор. Мінчак на Лисоні. „Кал. Черв. Кал." на 1936 р. Львів 1935. 8°, календаріюм — грудень.

Подав Б. Гнатевич. УСС. 1916. Гер. вчинок.

Хор. Нестор Тотоєскул. „Літопис Ч. К." Львів 1935. 4°, ч. 9, ст. 21.

Некрольоґ. Причинки до біоґрафії. З портретом.

Хор. Ольховий Лев. „Око". Каліш 1921. 4°, ч. 21, ст. 9: Жертви війни.

Некрольоґ. Причинок до біоґрафії. Старшина 2-го сірого стр. куріня.

Хор. Панаретів рятує життя чотовому. „Кал. Черв. Кал." на 1930 р. Львів—Київ 1929. 8°, календаріюм — березень.

Подав А. Маруценко-Богданівський. Лубенський кін. полк. VIII. 1920. Хоростків в бою проти черв. москалів. Гер. вчинок. 3 іл. Е. Козака.

Хор. Потин Сиґізмунд. „Око". Каліш 1921. 4°, ч. 21, ст. 8: Жертви війни.

Причинок до біоґрафії. Старшина Чорномор. полку. Гер. вчинок.

Хор. Прочухан Лев „Око“. Каліш 1921. 4°, ч. 21, ст. 9: Жертви війни.

Причинок до біоґрафії. Старшина 2-го полку Сірожупанників.

Хор. Степан Сміх. „Літопис Ч. К.“ Львів 1936. 4°, ч. 2, ст. 23.

Причинок до біоґрафії. З портретом.

Хор. Удовичин Лев. „Око“. Каліш 1921. 8°, ч. 21, ст. 9: Жертви війни.

Некрольоґ. Старшина кін. Мазепинського полку.

Хор. Ус Валентин. „Око“. Каліш 1921. 8°, ч. 21, ст. 9: Жертви війни.

Причинок до біоґрафії.

Хор. УСС Михалевич з кінною розвідкою наглим наскоком здержує денікінців. „Кал. Черв. Кал.“ на 1922 р. Жовква 1922 8°. календарісм — вересень.

Гер. вчинок. III. курінь бриґади УСС.

Хор. УСС Пеленський нападає козаків. „Кал. Черв. Кал.“ на 1936 р. Львів 1935. 8°. календарісм — жовтень.

Подав Др. Б. Гнатевич. Закарпаття. 26. IX. 1914. Сотня Осипа Семенюка. Гер. вчинок. З іл.

Хор. Черняк Василь. „Око“. Каліш 1921. 4°, ч. 21, ст. 9: Жертви війни.

Причинок до біоґрафії.

Хор. Юрків. „Кал. Черв. Кал.“ на 1932 р. Львів 1931. 8°, календарісм — май.

Подав Остап Ракович. Під Львовом. УГА, 4-та бриґ. 15. VI. 1919. Гер. вчинок.

Хорунжий Абрамович Василь. „Лицарі і Мученики“ Ів. Зубенка. Зб. І. Каліш 1922. 8°, ст. 18—19.

IV. 1919. І. Залізна батерія. Гер. вчинок.

Хорунжий Арестидів Веніямин. „Лицарі і Мученики“ Ів. Зубенка. Зб. І. Каліш 1922. 8°, ст. 20—22.

І. 1919. Полтава. 2-й Запор. полк. Гер. смерть.

Хорунжий Карпенко Микола. „Лицарі і Мученики“ Ів. Зубенка. Зб. І. Каліш 1922. 8°, ст. 9.

X. 1920. Нова Ушиця. 22. стр. курінь 3-ої Запор. дивізії. Гер. смерть.

Хорунжий Назарчук. „Лицарі і Мученики“ Ів. Зубенка. Зб. І. Каліш 1922. 8°, ст. 12—13.

1920. Гер. смерть під Короцем (Монастирище).

ВІД АДМІНІСТРАЦІЇ.

З цим числом посилаємо другий аркуш праці В. Січинського „Чужинці про Україну“ лише тим П. Т. Передплатникам, що упорядкували справу залеглої передплати і заплатили біжучу на 1937 р., принаймеңше за І. чвертьрік. — Всі інші П. Т. Передплатники отримають цей другий аркуш і дальші також лише під тою умовою, що порозуміються з Адміністрацією щодо сплати залеглости і вирівнають біжучу передплату. Передплату просимо слати виключно чеками Пром. Банку ч. 506.778. - - -

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

X. річник / Число 2. / Лютий 1938.

ЗМІСТ:

Редаґує: *В. Софронів-Левицький*. Відповідальний редактор: *Петро Посіка*. З друкарні Наукового Т-ва ім. Шевченка.